

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

**Příběh baziliky svatého Prokopa v Třebíči
Fate of St. Prokop's Basilica in Třebíč**

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th. D.

Autor:

Jan Regazzo

Praha 2009

Anotace

Bakalářská práce „Příběh baziliky svatého Prokopa v Třebíči“ se týká religionistického výzkumu architektury, kulturních prostor a jejich funkcí v bazilice Svatého Prokopa v Třebíči. V religionistice je provedeno komparativní studium funkcí stavebních částí. Součástí práce je i terénní výzkum v chrámu samotném.

Annotation

Base baccalaureate work „Fate of St. Prokop's Basilica in Třebíč“ work will religion research architecture, cultural space and their function in basilica holy Prokop in Třebíč. In religio is necessary comparative study function building part. Part of work will also field research in temple himself.

Klíčová slova

Sakrální architektura, benediktini, církevní umění, religionistický výzkum symbolu, filosofie symbolu, syntéma.

Keywords

religious architecture, Black Monk, church art, religion research symbol, philosophically symbol, son - subject

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a v knihovně HTF UK a používána ke studijním účelům.

V Zeleni dne 15. února 2009

Jan Regazzo

Pod kování

Na tomto místě bych chtěl vyjádřit In memoriam Prof. Blahoslavu Hruškovi, DrSc., který mne k tématu sakrální architektury přivedl jako svého prvního vedoucího bakalářské práce.

Dále bych chtěl vyjádřit ThDr. Kamile Veverkové, Th.D., která byla ochotná převzít vedení mé bakalářské práce po Prof. Hruškovi, DrSc.

Obsah

ÚVOD	6
1. ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY	6
1.1 Pojem bazilika, obecný popis a symboly	6
1.2 Rozeta	6
2. PŘEDCHŮZCE BAZILIKY SV. PROKOPA – KOSTEL SV. BENEDIKTA	8
3. OBYVATELÉ TREBÍČSKÉHO KLÁŠTERA	9
3.1. Zakladatelé kláštera benediktin v Třebíči	10
3.1.1 Moravští Přemyslovci	10
3.1.2 První opat Kuno	11
4. STAVBA OPATSKÉHO CHRÁMU A PŘERUŠENÍ STAVBY V ROCE 1241	12
5. KLÁŠTER V DOBĚ HUSITSKÝCH VÁLKY	13
5.1. Vpád krále Matyáše Korvína do Třebíče	13
6. BÝVALÝ KLÁŠTER V MAJETKU RODU VALDŠTEJNŮ	15
6.1 František Maxmilián Kašpa a jeho působení v klášterním kostele svatého Prokopa	15
7. ROZBOR ČÁSTÍ BAZILIKY SVATÉHO PROKOPA	17
7.1. Chrámová předstěna s portálem	17
7.2 Interiér	19
8. SYMBOLIKA V ARCHITEKTUŘE BAZILIKY	27
9. SYMBOLICKÝ ROZBOR ČÁSTÍ KOSTELA/BAZILIKY/	30
10. SYMBOLIKA MALEB V SAKRÁLNÍM PROSTORU	32
ZÁVĚR	34
POUŽITÁ LITERATURA	35
SEZNAM PŘÍLOH	37
PŘÍLOHY	40

Úvod

Téma své bakalářské práce Plán baziliky svatého Prokopa v Třebíči jsem si vybral na základ svého zájmu o sakrální architekturu, celkové formy a především o mystiku, symboliku a filosofii symbolu.

1. Základní vymezení problematiky

1.1 Pojem bazilika, obecný popis a symboly

Bazilika se skládá se z lichého portálu¹, které odděluje pilíře s arkádami. Prostřední z nich je vyšší a bazilikální okna² (tzv. bazilikální okna, která se nacházejí v bočních oknech) jí přímo osvětlují (obr.1).

Užívá se také lánkování pilířů (obr.2) a lánkování pásů i žebříků (obr.3). Sloupy jsou štíhlejší. Hlavice sloupů jsou zdobené (krychlové i kalichovité). Vnitřně se užívá obloukových tvarů, portálů. Materiálem je tesaný kámen bez omítky, používá se také opukových kvádrů, které jsou zpočátku jsou nižší, později vyšší. Dále se užívá liché (slepých) arkád a trpasličích galerií a z ornamentů nejčastěji pletenec (obr.4), provazec (obr.5), pilový motiv (obr.6) a šachovnice (obr.7). U sloupů se nejčastěji používá motiv pletence nebo hvězdic a palmety (obr. 8).

1.2 Rozeta

Slovo rozeta znamená v překladu růže (obr.9). Jedná se o ornamentální prvek v architektuře, který znázorňuje stylizovaný květinový útvar. Tento prvek je často užíván na kazetových stropích v interiérech. V oboru architektury známa rozeta však kruhové, vitrajové okno (nejčastěji gotické), které se nachází ve vstupu v západním průčelí nebo v přední části lodí (transeptu) kostelů a chrámů. Rozeta byla však známá již v dobách starověku, kdy chrámy bohyní Ištar byly zdobeny rozetami s pěticípými hvězdami (obr.10).

Vitraje mohou vytvářet jednotlivé výjevy z biblických příběhů, dále jiné události daného místa a doby. Mohou však také světelně dotvářet posvátnou atmosféru místa tak, jak je tomu v případě baziliky Svatého Prokopa (obr.11). Tato růže v kruhu se opírá o

¹ Viz. Herout, Jaroslav, Slabikář návštěvní památek, heslo bazilika.

² Tamtéž, heslo bazilikální okna.

mezopotamské vzory, syrské a koptské modely slunečního kotouče, ctností, kruhu anděla a mučedník. Rozeta může také znázorňovat Ježíše Krista vyjádřeného pojmem „Slunce spravedlnosti“. Rozetový kruh je také často vyobrazen spojením eckého kříže s křížem Svatého Ondřeje. Pokud je tento tvar, rozdělující kruh na osm částí, opakován, poukazuje na význam věčného života.

Velmi důležitá jsou také okolní architektonické prvky obklopující rozetu. Je-li rozeta (či rozety) soustředěna kolem Ježíšova monogramu, značí tento výjev naději na věčnou spásu a blaženost v nebeském městě. Rozeta může také znázorňovat Zodiak (zvěrokruh), který má vliv na lidský život.

2. Předchůdce baziliky sv. Prokopa – kostel sv. Benedikta

Předchůdcem baziliky Svatého Prokopa byl dřevěný kostelík svatého Benedikta, který byl dle dochovaných pramenů založen snad v roce 1101. Kostel byl vysvěcen 10.7.1104 biskupem pražským Heřmanem. V roce 1109 stál na místě kostela již chrám Nanebevzetí Panny Marie.

Dějepisec a kronikář Tomáš Pěšina z Čechorodu píše ve svém díle *Mars Moravicus* (obr.12), že v kryptě klášterního kostela by měla být pohřbeni zakladatelé trebišského kláštera, moravská úřední knížata Oldřich Brněnský a Litold Znojemský. Toto místo bylo založeno z drahocenných, nebo hrad a klášter měly stěžít úřední Brněnský a Znojemský a získávat tak majetky a přilehlé vesnice a osady. O poloze dřevěného kostelíku nemáme přesné informace, ani o jeho podobě. Víme jen, že byl určen pro modlitby benediktinů, kteří tak měli pro donátory kláštera a poddanský lid, vyprošovat místo v nebi.

Tento benediktinský klášter byl zakladateli hojně zaopatřen majetkem. Klášter od patronů získal četná pole, vesnice, vinice, osady, krmy, tržní místa a také celní a tržní poplatky. V době vzniku kláštera s konventním Nanebevzetí Panny Marie, existovaly na Moravě jen dva benediktinské kláštery s celohorními komunitami. Prvním byl Rajhrad, založený v roce 1050 a druhým bylo Hradisko u Olomouce založené v roce 1078.

3. Obyvatelé Třebíčského kláštera

Akoliv tato samostatná podkapitola nemá pojednávat o monasticismu před svatým Benediktem, pro pochopení jeho samotného je nezbytné uvést ve stručnosti podmínky do nichž Benedikt jako mnich vstupoval.

Svatý Benedikt se stal někdy v roce 500 mnichem³. V této době bylo již známo několik skupin, které praktikovaly společný život v askezi, nebo jednaly jako jednotlivci. Velmi známý model monasticismu-mnišství, rozvinul Pachomius, egyptský mnich, který žil nejdříve jako poustevník. Při uskutečnění „svého“ modelu organizovaného mnišství byl inspirován nejspíše modelem prvokresťanské obce v Jeruzalémě, o které se zmíní Skutky apoštolské. Inspirací pro Benedikta byl soubor pravidel, které přijal klášter Lérins. Tím, jak se monasticismus více rozvíjel, bylo více zapotřebí, aby biskupové vyvíjeli tlak na komunity, kvůli tvorbě uspořádaných norem a pravidel života.

Benedikt tedy vstoupil jako mnich do světa, kde se již monasticismus rozvíjel. Při tvorbě svého řehole byl inspirován dílem autora písní pod pseudonymem „Mistr“. Tento autor čerpal z již vzniklé tvorby řeholí a pravidel pro mnichy. Na základě dřívějších pramenů vytvořil „Mistr“ velmi kuriózní řeholi, která byla zdrojem řehole, kterou známe pod názvem „Řehole Benediktova-Regula Benedicti“. Benedikt ve své řeholi interpretuje i aplikuje již známá mnišská pravidla. Významu a skladbě řehole vnují samostatnou podkapitulu. Nyní se pokusím nastínit a popsat osobu samotného Benedikta.

Akoliv je Benedikt právem považován za jednoho z nejdůležitějších otců monasticismu, o něm máme velmi málo konkrétních informací. První informace o Benediktovi nám neposkytuje on sám, ani řehole, ale druhá Kniha Dialogů napsaná zřejmě padesát let po Benediktovi, jejímž autorem je papež Řehoř Veliký. Řehoř nám poskytl několik základních informací o Benediktově řeholi. Popisuje ji jako vynikající „rozvahou“ a „jasnou řečí“ (Dialog 2.36). Z tohoto tvrzení můžeme poznat, že Benediktova řehole byla vynikající moudrostí a jasným definováním pravidel. O místě a původu Benediktových znalostí, ze kterých čerpal při tvorbě řehole, nemáme dochované žádné záznamy. Avšak stručné informace, které díky Řehoři Velikému máme, nám pomáhají poznat blíže osobu samotného Benedikta. Narodil se někdy v rozmezí let 480-490 v rodině venkovské šlechty v oblasti Nursie. Odjel studovat do Říma, avšak byl zdešen úrovní a způsobem života hlavního města a proto se zeklámectví svého šlechtického původu a zaslíbil se jen a jedině Bohu. Jeho odluka nebyla přísně poustevnická, protože si s sebou vzal svoji chůvu. Usídlili se při kostelu v Effide. Řehoř Veliký připisuje Benediktovi konání zázraku právě na tomto místě. Chůva se přý

³ Stewart, C., Modlitba a komunita, Karmelitánské nakladatelství, 2004.

rozbil mlýnek a Benedikt ho svými modlitbami dokázal uvést do p vodního stavu. Po tomto zázraku (jak o něm vypravuje jeho Veliký) se Benedikt odebral do kopc blízko um lého jezera Sublacus (bylo z ízeno císa em Nerem, dnes již neexistuje), kde si našel jeskyni a kde se stal poustevníkem. Benedikt byl natolik osam lý, že bez pomoci n kolika mála lidí z okolí, by nev d l, jaká liturgická doba nastala.

Benedikt svojí tendencí k odlou ení od spole nosti inspiroval mnichy z nedalekého kláštera, kte í ho požádali, aby byl jejich spirituálním p edstaveným. V klášte e, kde byl Benedikt opatem se však jeho nadšení nesetkalo s v lí mnich , kte í se Benedikta snažili otrávit. On však jejich lest prohlédl a z kláštera odešel. Benediktova ehole také z tohoto d vodu klade na v domí mnišské komunit , aby si vybírala za opata jen toho, kdo nebude souhlasit se špatnostmi kláštera.

3.1. Zakladatelé kláštera benediktin v Třebíči

3.1.1 Moravští P emyslovci

Třebíčský klášter, n kdy také zvaný rodový klášter, založili moravská úd lná knížata z rodu P emyslovci (obr.13). Brat i Litold Znojemský a Old ich Brn nský klášter založili nejen jako místo svého „posledního odpo inků“, ale také jako strážní místo, odkud bude spravován jejich majetek. Oba brat i se tak snažili zabránit dalšímu vpádu vládnoucích P emyslovci .

Doba založení t ebí ského kláštera byla plná mocenských boj . Vládnoucí panovník byl velmi omezován ve výkonu své moci a úd lná knížata mezi sebou neustále bojovala o eský tr n. Prameny uvád jí, že v letech 1055-1197 se mezi moravskými knížaty a eskými P emyslovci odehrály mnohé otev ené boje o moc. Kníže B etislav proto v roce 1099 donutil moravská knížata Litolda a Old icha uprchnout z úd l . Tyto úd ly byly poté sv eny Bo ivojovi, který se stal pozd jí eským knížetem. V této dob se také brat i Litold a Old ich vrací na své úd ly. O ínech a zásluhách obou knížat se vypráví v tzv. „Třebíčském opisu Kosmovy kroniky eské“. Ob knížata v novala klášteru, v n mž po své smrti spo inula, mnohé vesnice, z nichž pro ukázk budu jmenovat jen n které: Drnovici, Leckovici, Sudici, K ížanov, Kojatino, Mi apy. N které z vesnic byly darovány i s vinicí, tržišt m a kr mou. Třebíčský klášter také dostal „osmý díl tržišt v Brn a kr mu, sto denár z mince v kapli svatého Benedikta“.

Knížata vládla na svém úd lu až do své smrti. Old ich zem el 27.b ezna 1113 a Litold 15.b ezna 1112. Kníže Litold však za svého života daroval klášteru také vesnice, které jsou

blízkosti města Třebíče. V opisu již zmíněné Kosmovy kroniky se nachází také tzv. „Falsum zakládací listiny“⁴, jejíž datace je velmi sporná, nebo není možné dohledat listinu z níž autor opis popisoval a materiály z nichž tento benediktinský mnich čerpal. Tato listina byla dle dostupných informací napsána především pro zajištění hmotných statků pro trebíčský klášter.

3.1.2 První opat Kuno

Opat byl nejvyšším představitелеm nejen trebíčského kláštera, ale i třeboňského proboštsství (Na Luhu – dnešní Brno-Komárov; Mlýnský a Bezová). Přehled svatého Benedikta vymezuje opatům velké pravomoci nad klášterní komunitou.

Bohužel se nám nezachovala žádná listina se seznamem opatů, proboštů a ostatních důležitých členů benediktinské komunity v trebíčském klášteře. O opatech, kteří jsou v této práci zmíněni, se dozvídáme velice útržkovitě z pergamenových listin⁵. V tštinou se jedná o listiny opatů. Titulem opata trebíčského je „opat trebíčský“. S tímto velice anonymním titulem a oslovením se setkáváme ve v tštině zachovaných listin. Není také možno dozajista určit ani vymezit jednotlivá období jejich vlády.

Odborníci považují za prvního představeného trebíčského kláštera opata Kuna (obr.14) (v popisích Cuno, Chuno). Jedná se patrně o latinský popis německého jména Konrád. A koliv známe jméno prvního opata, není možné rozvést jeho záslužné činy do potřebné šířky a hloubky. Víme o něm pouze, že popišel s prvními benediktiny do tšech. Můžeme se také pouze domnívat, že do trebíčského kláštera popišel v mladém věku. Jedinou spolehlivou informací je, že opat Kuno zemřel v roce 1138. V čele trebíčského konventu stál 34 let. O sporném místě jeho úmrtí se zmínovat nebudu, nebo se tímto tématem tato práce nezabývá. Pro úplnost uvedu, že podle dostupných informací se František Palacký domníval, že opat Kuno zesnul dne 25. srpna roku 1138, avšak z jakého důvodu, se mi nepodařilo zjistit. Rajhradští benediktini ve svém konventu uchovávali soupis zesnulých, za jejichž spásu se mají modlit a ke jménu opata Kuna se váže den 11. října 1138.

Určitá forma jeho „podobu“ se nám zachovala v severní předstěně na ostěvní kamenného vchodu (obr.15). Tradice praví, že vlevo se nachází zakladatel řádu svatý Benedikt z Nursie (obr.16) a vpravo první opat trebíčského kláštera Kuno. Jedná se však jen o kamenickou symboliku a podoba obou zmíněných se nedá s jistotou určit ani odhadnout.

⁴ Fišer, Rudolf, Třebíč (Z historie benediktinského opatství), s. 27.

⁵ Tamtéž, s. 39.

4. Stavba opatského chrámu a přerušení stavby v roce 1241

Jedinou spolehlivou informací je rok vysvěcení kostela sv. Benedikta, tj. rok 1104. O místě, kde dříve stávaly klášterní budovy se můžeme dnes jen domnívat. Přestavba dřevěného kláštera v klášter kamenný se udála ve 13.století. Více informací o této velmi důležitě události nemáme. Avšak z pohledu dorysu bývalého kláštera (nyní muzeum Vysočiny) a ostatních budov můžeme vyvodit alespoň základní znalost o podobě kláštera po jeho přestavbě (obr.17). V současnosti se domnívají, že zbytky klášterních budov se nacházejí přímo pod dnešními budovami. Je ale neskutečné se o tomto dozvědět více, neboť vliv pozdějších majitelů měl na trebičský klášter katastrofální účinek. Podoba chrámu a kláštera se do značné míry opírala o benediktinskou spiritualitu, která určuje, aby klášter byl vybudován v ústraní a poskytoval tak mnichům skoro dokonalou izolaci od profánního světa. Benediktinská tradice také velmi lpí na stálosti místa. Dnes se tudíž můžeme pouze domnívat, jak vypadal „klášterní hrad“. O tři století po přestavbě kláštera se tento posvátný prostor kláštera změnil na šlechtické sídlo.

V historické literatuře se traduje představa, že kostel sv. Benedikta byl nahrazen kamenným kostelem asi v roce 1109, avšak jedná se pouze o domněnku, neboť pro toto tvrzení není žádný prokazatelný fakt. Jediným faktem, který nám dokládá již zahájenou přestavbu chrámu je letopočet 1241, kam se datuje tatarský vpád na naše území. Klášter byl zřejmě z důvodu obrany také v této době opevněn.

Příběh stavby klášterního chrámu se můžeme pokusit odhadnout dle architektonických prvků v interiéru i exteriéru baziliky. Bazilika se stylem stavby velice podobá německému Wormsu (obr.18) i vídeňskému dómu svatého Štěpána. Je nemožné, aby takové dílo vytvořila jediná stavitelská huť. Podle mého názoru by spíše v úvahu připadal fakt, že se na stavbu chrámu podílelo několik hutí z různých zemí v příslušné huť stavby kláštera.

V dnešní době není možné ani přibližně zjistit, kterému chrámovému typu se bazilika blíží nejvíce, neboť do jejího architektonického rázu citelně zasáhli pozdější majitelé zámku a jisté úpravy v 19. a 20.století.

5. Klášter v dob husitských válek

5.1. Vpád krále Matyáše Korvína do Třebíče

Do roku 1468 se klášter a celá benediktinská komunita vzpamatovávali z útrap husitských válek. V tomto roce se do kláštera uchýlil syn Jiřího z Podbrad, Viktorín, který se zde ukrýval před Matyášem Korvínem, bývalým zetím Jiřího z Podbrad. Na jaře roku 1468 byla proto Třebíč uherskými vojsky vypálena a nakoliv Viktorín uprchl, klášter byl po kapitulaci obránců obsazen a klášterní komunita byl de facto rozpuštěna, neboť byl sesazen opat.

Můžeme se dnes jen domnívat, zda je možné, že byla bazilika vypálena úmyslně a zda je pravda, že by to král Matyáš Korvín nedopustil. Podle dochovaných zpráv dějepisců byl klášter pobořen a ve zdivu byly i po několika letech viditelné trhliny od dlelostelby. Avšak jak vyplývá z výše uvedené teze, kdlelostelekému útoku mohlo dojít jen nedopatřením, nebo Korvín byl příznivcem katolické strany. Skutečností však je, že „klášternímu okrsku“ nejvíce uškodilo počinání Matyáše Korvína, neboť ten, podle svého smýšlení, považoval trebíčský klášter za „mečtem dobytý“ a nakládal tak s majetkem dle svých vlastních představ a úmyslů. Proto také vnuje klášter do zástavy Zdeňka Konopišského ze Šternberka, který byl jeho vnějším spojencem.

Dalším významným „správcem“ zástavy byl Vilém z Pernštejna, který klášter získal mezi léty 1490-1491. Tento nejvýznamnější velmož své doby však klášter nevlastnil a ke všem zásahům musel mít souhlas panovníka. Velmi důležitá informace se nachází v listině krále Vladislava Jagellonského panu Vilémovi z Budína. V této listině se mimo jiné praví, že Vilém z Pernštejna krále informoval o „havarijním“ stavu baziliky a kláštera. Z tohoto důvodu v roce 1503 král Vilémovi z Pernštejna povolil udělat nezbytné zásahy. Bylo nutné zbořit klášterní věž, která hrozila zícením, a dále bylo nutné opravit krovy kláštera. Památkou na rod Pernštejnů jsou kovové dveře v klášterním kostele, které nesou znak tohoto rodu.

Ke zkázce klášterních budov přispěli další majitelé trebíčského panství. Byli to Osovští, kteří klášter přebudovali v rezidenční sídlo. Budovy klauzury byly o jedno patro zvýšeny a jedno kídlo (na JZ) bylo prodlouženo. Kostel byl využíván k různým, avšak profánním účelům. Sloužil jako sýpka, kovárna, kuchyně, pivovar, sklepy, prádelna a také bytové

prostory. Bohužel se nezachoval vrný obraz proměny kláštera a kostela. Tím, že král Matyáš vnoval klášter v zástavu svému spojenci, byla zrušena klášterní komunita a konvent přestal sloužit k sakrálním účelům. O podobu původního benediktinského kláštera a jeho konventního kostela se tedy můžeme jen dohadovat, nebo tato změna majitel zasáhla architektonický a úlohový ráz trebičského kláštera natolik citelně, že není možné rekonstruovat původní podobu benediktinského opatství.

6. Bývalý klášter v majetku rodu Valdštejn

Důležitým mezníkem v příběhu existence trebičského panství byl rok 1697, přesněji jaro roku 1697. V tomto roce se začalo s opravami. Bývalý konventní kostel byl v natolik havarijním stavu, že bylo nutné nejprve snést celou jeho klenbu hlavní lodi. Zadavatelem oprav byl Karel Ferdinand hrabě z Valdštejna. Avšak jeho nástupce Jan Karel z Valdštejna navrátil alespoň část kostela sakrální ráz a nechal obnovit presbytář a mnišský chór k bohoslužebným účelům. Od ostatních prostor byla tato zámecká kaple oddělena zdí.

Roku 1704 se v zámecké kapli slavilo výročí 500. svatoeeneí svatého Prokopa. Právě tomuto českému svátku byla zámecká kaple zasvěcena, a kolivdříve (v době, kdy klášter sloužil pro vodnímu účelu) byl zasvěcen Panně Marii (přesněji Nanebevzetí Panny Marie). Dalším pokrokovým majitelem trebičského panství se stal Jan Josef z Valdštejna, který se snažil získat povolení oprav v bazilice. Tento proces zde popisovat nebudu, nebo není pro tuto práci důležitý.

Na okraj tématu jen podotknu, že proces spojený se získáním povolení trval několik let. Povolení k opravám nakonec hrabě Valdštejn obdržel a bylo tak možné pokračovat v již započatých pracích.

6.1 František Maxmilián Kaška a jeho působení v klášterním kostele svatého Prokopa

F.M. Kaška podepsal s Janem Josefem Valdštejnem dne 30. září 1727 smlouvu na opravu klášterního kostela. Je nutné zmínit fakt, že Jan Josef z Valdštejna patřil ve své době k velmi předním velmožům a mohl si tedy vybírat z nejlepších stavitelů. Obnovovací a restaurátorské práce však neprobíhaly pod přímým vedením F.M. Kašky. Tento v hlasný stavitel řídil veškeré práce z dálky a jen dvakrát do roka odjížděl do Třebíče s novými instrukcemi. Jelikož se nám nedochoval stavební deník, není možné popsat přesný postup prací na opravách klášterního kostela. Pro účely této práce je tento fakt druhodůležitý.

Důležitým mezníkem je rok 1726, kdy došlo ke zbourání bytu purkrabího a mušketýra, kuchyně a dalších místností, které se nacházely v prostorách kostela. Zaklenutí hlavní lodi bylo dokončeno v roce 1728 ve stylu barokní gotiky. Do roku 1730 byla opravena většina

částí bývalého klášterního kostela. Důkazem toho jsou nápisy na parapětkách nacházejících se mezi chórem a hlavní lodí a mezi chórem a presbytářem. První nápis nalezneme na parapěťce „Vítání oblouku“, který odděluje hlavní loď od chóru. Na tomto nápisu, který se nachází pod znakem již zmíněného Jana Josefa z Valdštejna, se praví: „Honorii Dei et Beatae Virginis Mariae ex profanatis rudibus restituit Joannes Josephus S.R.I. comes de Waldstein Anno 1730“. V překladu to znamená: „K počtu Boží a blahoslavené Panny Marie obnovil z kusů kamene Jan Josef Svaté říšské hrabě z Valdštejna“. Druhý nápis se nachází na parapěťce před presbytářem. Tento nápis nám dokládá rok, kdy byl napsán. Nápis praví: „**SVB PATROCINIO NATIVITATIS SANCTAE DEIPAREQVE VIRGINIS MARIAE**“ (obr.19). Souetnou zvýrazněných písmen nám prozradí rok 1730 a je to rok, ve kterém byla dokončena východní část kostela a klenba hlavní lodi.

7. Rozbor částí baziliky svatého Prokopa

Rozmanitost architektonických prvků baziliky svatého Prokopa a jejich umělecká i symbolická hodnota je natolik důležitá a stěžejní pro tuto bakalářskou práci, že bylo nezbytné této problematice v nově samostatnou kapitolu, která je doplněna o obrazovou přílohu na konci této práce. V této části se pokusím detailně popsat a rozebrat veškeré důležité části baziliky. Nejprve uvedu jejich stručný popis, umístění, architektonické prvky a poté jejich symbolický význam.

7.1. Chránová pedí s portálem

Portál baziliky (obr.20) se velmi podobá portálu ve Vídeňském dómu, jehož architektura je velmi ovlivněna normanskými vlivy. Vstupní chránová pedí je chráněna před meteorologickými vlivy před kruhovým románským portálem, který je právem nazýván „Rajská brána“ (Porta paradisi). Každá strana portálu sestává z 11 žulových (obr.21) leštěných sloupků, mezi nimiž lze nalézt rozmanité geometrické a rostlinné motivy z pískovce. Převod a smysl těchto symbolů se nepodařilo jednoznačně zjistit, ale P. František Doležel⁶ se pokusil vysvětlit symboliku severního vstupního portálu. Jeho teze se opírá o biblický text z 14. kapitoly proroka Daniela, který vypráví o chvalozpěvu tří mládenců v peci. A koliv se názory na tuto nepochybně zajímavou myšlenku různí, všeobecně je tato teorie přijímána kladně. Pater Doležel⁷ viděl v šesti vybraných motivech znázorněných výše zmíněného příběhu, v nichž odpovídají na chvalozpěvu ptáci, ryby, zvířata, lidé a andělé.

U symbolického ztvárnění na sakrálních stavbách není důležitá, je-li zachováno veškeré zobrazení z Bible a přesnost posloupnosti veršů. Podobná symbolika se objevuje v jižní Francii, Languedocu (kraj proslulý vlivem katarů a templářů) a v okolí Chartres.

Na sloupcích vstupní brány se nachází dvě podobné postavy (obr.22). Obě tyto postavy jsou pro klášter v Třebíči velmi důležité. První postava zobrazuje zakladatele řádu

⁶ Fišer, Rudolf, Třebíč, s. 67 a Doležel, František, Basilika sv. Prokopa v Třebíči. In: Třebíč, Město a okres. Brno 1932, s. 62, 64.

⁷ Mons. František Borgiáš Doležel (8.10.1882 – 10.2.1961) působil od roku 1908 v Třebíči. V roce 1920 byl ustanoven farářem v bazilice. Založil „Jednotu pro zabezpečení baziliky sv. Prokopa v Třebíči-zámku“ Děkánem byl jmenován v roce 1949. Získáno z internetového odkazu: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Borgi%C3%A1%C5%A1_Dole%C5%BEl>.

Benediktin (obr.24), svatého Benedikta a druhá postava zobrazuje prvního opata kláštera, Kuna (obr.23). Vyobrazení opata Kuna se nachází dle mého názoru na straně pravé a vyobrazení svatého Benedikta na straně levé. Usuzuji tak podle celkového vzezření obou postav. Obě postavy mají společný jeden atribut, a sice biskupskou berlu. Oba dva „muži víry“ mají pro klášter v Třebíči zásadní význam. Svatý Benedikt byl zakladatelem řádu Benediktin, kteří se později zabydleli v trebišském klášteře.

Opat Kuno byl prvním trebišským opatem a velmi se přičinil o rozvoj kláštera. Osoba svatého Benedikta je znázorněna na levém kamenném sloupku velmi nečitelně. Je možné rozeznat jakési rysy obličeje. Zajímavější je však postava u jeho nohou. Dle mého názoru se jedná o malé dítě s pelerínkou. Benedikt je oblečen do mnišské kutny. Avšak nenalezl jsem opatský kříž, který Benedikt užíval. Je možné, že kameník vytesával do obou sloupků „svěpředstavy“ a vyobrazení neodpovídají skutečnosti. Spodobnější opata Kuna nám poskytuje více informací než spodobnější Benediktovo. U postavy opata můžeme jasně rozeznat obličej, klasický ústředovkého mnicha. Dále rozeznáme mnišský hábit, nebo také možná ornát. U obou postav se jedná spíše o spekulace, protože ani u jedné ze zmíněných postav nemohu definitivně prokázat skutečnou pravost. Na tomto místě bych chtěl uvést jeden z důležitých faktů o provedení gotického oblouku.

Dva renomovaní historikové William Anderson⁸ a Jean Boney⁹ zastávají teorii, že gotický oblouk má svůj původ v islámské tradici. Původ oblouku by však mohl mít také původ ve Svaté zemi. Shodně s oběma historiky toto tvrzení zastává i historik Gordon Strachan¹⁰. Pokud vezmeme v úvahu postupné prolínání kultur v době křížových výprav, nejsou pochyby o pravdivosti této teorii. Templáři během prvních devíti let, kdy pobývali v Jeruzalémě, se setkali s nimi, kterými uenci súfijského řádu, kteří velmi dobře znali Kabbalu a také ji praktikovali nejen ve svých životech, ale také v tzv. „posvátné geometrii“. Toto učení poté aplikovali na sakrální stavby. Templáři toto učení patrně přenesli do kresanského prostředí a do sakrálních staveb.

Po dlouhá staletí byl vstupní portál ukryt před zraky poutníků a návštěvníků, protože byl zádán a zpevněn se stal byt pro zámeckého kaplana. K události nalezení portálu a Rajske brány se váže zajímavý příběh. Říká se, že kterýsi ze zámeckých kaplanů chtěl na ze svého bytu připevnit obraz Panny Marie. Když však zatloukal hřebík do zdi, omítka se postupně začala drolit. Kaplan uviděl, že se pod omítkou skrývá kamenné znázornění ehoši. Nechal proto celou omítku strhnout a díky této náhodě byla objevena Rajske brána s pevností,

⁸ Wallace-Murphy, Tim, *Odhalený kód symbolů*, s. 138, op. cit.

⁹ Tamtéž

¹⁰ Tamtéž.

kteřá nemá pro svoji architektonickou hodnotu ve střední Evropě období. Tato severní portálová pediment byla mohla být považována za patrovou, a koliv to tak ve skutečnosti není. Její tvercový pediment „narušuje“ obdélníkový tvar baziliky. Severní portálová pediment je tvořena ze všech tří stran dvěma arkádami (obr.25), nad kterými můžeme pozorovat dvě románská sdružená okna, která pedimentem prosvětlují. Na těchto oknech je umístěna osmidílná křížová klenba (obr.26).

Tato sedmidílná křížová klenba „Porta paradisi“ ve své architektonické kráse ukrývá symboliku, kterou nemůžeme zcela pochopit, avšak je „přípravou pro setkání s mystickým prostorem středověkého monasticismu a klenotem středověké sakrální architektury“.

7.2 Interiér

Interiér baziliky popíše postupně, dle toho, co poutník vidí, když bazilikou prochází. Bazilika je uvnitř členěna na několik částí, které jsou vzájemně propojené architektonicky navazujícími prvky.

V interiéru baziliky můžeme nalézt velmi ojedinělý prvek, který se v této podobě často nevyskytuje v sakrálních prostorách. Jedná se o zaklenuť závěru apsidy (obr.27) i dvou polí chóru (obr.28), které je provedeno osmidílnou klenbou (obr.29). Interiér je rozdělen dvěma vítěznými oblouky na tři části. První částí je místo pro lid (obr.30), druhou mnišský chór (obr.31) a třetí částí je kněžiště (presbytář) (obr.32). V části, která je určena pro lid můžeme nalézt ve výšce sloupů záděná okna pod nimiž jsou sochy svatých (svatý Jan Nepomucký, svatý Jan Sarkander, svatý Prokop a svatý Vojtěch).

Ve všech těchto lodích na sebe navazuje šest polí klenby z lodi hlavní na sedm polí nižších bočních lodí. Podvodní okna nad arkádami byla v představbách záděná. Klenba hlavní lodi pochází ze 17. století. Podvodní klenba ze 13. století byla v roce 1468 poškozena v bojích o baziliku. Architekt F.M.Kaňka jí v představbě baziliky nahradil barokní sířovou klenbou s gotizujícími prvky (obr.33).

Vstupní část baziliky společně s chórem se postupně vyvíjela. Hlavní změnou ve stavbě byly bezesporu dvě věže (obr.34), které dle předpokladu badatelů ukrývají torza podvodních věží baziliky. Tyto nové věže pochází až z 18. století. Z 18. století zřejmě také pochází kůr pro scholu, nad nímž je opět osmidílná klenba, která se rozprostírá do šířky hlavní lodi a vytváří západní chrámovou pediment. Mniši patrně vstupovali do baziliky tzv. „procesním portálem“, který se nyní nachází v jižní boční lodi. Bohužel tento vchod již

neslouží procházení z budovy bývalého kláštera. Výzdoba tohoto portálu je patrná již jen ze schodů, které vedou do nynějšího muzea Vysočiny.

V místech, kde na sebe navazuje prostor pro lid s mnišským chórem, kdysi stála přepážka, za kterou běžný věřící (tedy laik) nesměl vstoupit. Tato ozdobná mřížka byla dle odhadů zřejmě zlacená, ale jedná pouze o tvrzení spekulativního charakteru. Vraťme se ale nyní ještě k části, která je určena pro věřící lid. Zde se nacházejí lavice zhotovené v moderní době. Vybavení, jehož provedení by bylo možné datovat do doby, kdy zde bydleli benediktini, se nám nezachovalo. Před prvním ze tří tzv. „vítězných oblouků“ nalezneme po levé straně kazatelnu (obr.35), která pochází z 18. století.

Přizároveň kazatelny je umístěn lev (obr.36). Nad jeho hlavou (tedy na samotném „těle“ kazatelny) se v přední části kazatelny nachází antropomorfní atributy čtyř evangelistů (obr.37). Shora je vytesán symbol orla, který je znakem apoštola Jana. Pod ním se nachází vyobrazení dvou dalších evangelistů. Zleva je vytesán apoštol Marek zastupovaný symbolem lev se knihou. Vedle něj, zprava, je vytesán symbol apoštola Matouše, tedy lev. Geometrický tvar kruhu, který postavy zastupující apoštoly tvoří, uzavírá symbol býka, tedy symbol lékaře a apoštola Lukáše. Stříška kazatelny je tvořena z tabernáku, který je (na své horní části) lemován liliemi, popřípadě je možné tento ornament označit za palmetu, avšak dle mého názoru se nejedná o znázornění palmového listu, nýbrž o symbol liliového květu, který zastupuje symbol čistoty (obr.38). Nad tímto lemováním se nachází socha Ježíše Krista s otevřenou knihou s českým písmenem A na straně levé a písmenem B na straně pravé (obr.39). Stříška kazatelny je tvořena fiálou, jejíž hrany jsou osázené „kraby“ a její vrchol tvoří „kvetka“¹¹ (obr.40).

První ze tří vítězných oblouků nese na své dolní části uprostřed erb (obr.41). Okolo erbu jsou umístěna arkádová okna. Vedle erbu je na levé straně i na pravé straně jedno arkádové okno, nahoře nad erbem jsou arkádová okna tři. Mezi prvním a druhým vítězným obloukem je umístěna na pravé straně oratoř (obr.42). Přístup k této oratoři není možný, proto uvedu jen několik základních vymezení její podoby. Zpědu má oratoř tři zasklená okna a po stranách je okno jedno.

Nyní se zaměřím na archu, tedy hlavní oltář (obr.43). Archa je dle PhDr. Jaroslava Herouta¹² „gotický křížový oltář“ (obr.44). Na kamenné mense stojí predela, malovaná deska nebo vyřezávaný reliéf, nad ní jako retabulum skřítky se sochami nebo reliéfy, popřípadě malbami, s jedním nebo dvěma páry otáčivých skládacích křídel s deskovými obrazy i

¹¹ Viz Herout, J., Slabiková návštěva vnějšku památek, s.144, heslo fiála.

¹² Tamtéž. s. 113, heslo archa

reliéfy postav svatých i celých výjevů. Archa vrcholí architektonickým nástavcem z vyřezávaných fiál s kraby a kyticemi, doplněnými sochami, nebo prostým štítem“.

Oltář v bazilice je zasvěcen svatému Prokopu, jednomu z ochránců české republiky. Dodnes není jasné, proč byla bazilika pro svého znovuvybudování „zaslíbena“ svatému Prokopovi, když pro její vybudování byla „přiknuta“ Panně Marii. Tento český svatec a národní patron je umístěn mezi dalšími dvěma českými svatci, a sice mezi postavou svatého Metoděje (nalevo) (obr.45) a svatého Cyrila (napravo) (obr.46). Za hlavou (respektive za mitrou svatého Prokopa) je umístěn ozdobný pásek se staroslověnským textem modlitby Páně (obr.47). Je velmi zajímavé, že ačkoliv byl oltář v bazilice umístěn až v 18. století, upamatovává návštěvníky baziliky ke kořenům české víry Slovanů. Nad hlavou svatého Prokopa se nachází modrý baldachýn ve tvaru stříšky (podobný styl jako u kazatelny) (obr.48). Ozdobná fiála na vrchu archy znázorňuje Syna Božího jako vládce světa (obr.49). Zvláště patrné je to v symbolice královského jablka s křížem, které znázorňuje Ježíše Krista jako vládce, toho, který zvířil nad smrtí a prvotním hříchem. Po obou stranách Syna Božího se nacházejí sochy dvou andělů (obr.50).

Oběťová křídla znázorňují obrazy ze života svatého Prokopa (obr.51). O významu těchto obrazů se nebudu mnoho rozepisovat, zmíním jen potřebné informace.

Levé křídlo oltáře nese na své horní části obraz, na němž před svatým Prokopem klečí vící muž se svojí rodinou. Dle mého názoru jim svatý Prokop žehná. Za Prokopem je umístěn v levé části obrazu klášter. U postavy Prokopa je možné všimnout si hnědého roucha s provazovým cingulem. Prokop je dle mé úvahy zde znázorněn coby opat kláštera, který se nachází za ním. Dolní obraz zobrazuje biskupskou konsekraci svatého Prokopa. Svatý Prokop dostává mitru od papeže. Usuzuji tak dle toho, že berlu drží kardinál, tedy přesněji osoba v albách, červené mozky a červeném solideu. Pozoruhodná je ještě postava mnicha, který klečí za svatým Prokopem. Tento eholník má na obličeji brýle, což ovšem není samo o sobě pozoruhodné, za předpokladu, že brýle byly ve středověku známy. Zajímavé na tomto faktu je to, že se brýle objevují v prostředí sakrálního umění (obr.52).

Pravé křídlo archy zobrazuje na své spodní části svátost křtu, kterou vysluhuje sám svatý Prokop. Křtí pravděpodobně urozeného lovce, usuzuji dle oblečení křtěného a dle korouhve s ocasem. Na své horní části je výjev z Prokopova vyučování urozených žen za branami města (obr.53).

Vnitřní strany křidel archy jsou také pozoruhodné (obr.54). Levé křídlo na sobě nese na horní části obraz svatého Prokopa, který již jako opat doprovázený dvěma spolubratry, patrně žehná mužům před ním. Spodní obraz vyjevuje ustanovení Prokopa za opata kláštera.

Soudím tak dle toho, že Prokop přijímá od biskupa (či papeže) mitru. S tímto výjevem souvisí i obraz na pravém vnitřním kídle, a to na dolním obraze. Tento obraz vyjevuje o svatého Prokopa, který klečí před papežem. Dle mého názoru se jedná o svatce, nebo jeden z mnichů drží v ruce infuli. Je možné že výše uvedený obraz (vnitřní kídlo levé, spodní výjev) zobrazuje ustanovení Prokopa biskupem pražským. Avšak tyto závěry nejsou podloženy a předkládám je tedy jen jako svoji teorii. Horní obraz pravého vnitřního kídla nese výjev Prokopova kázání a zvěstování (obr.55).

Prostor za oltářem, tedy apsida, je zdoben plastickými sloupy s odlišným zdobením (obr.56). Celkem zde nalezneme 20 sloupů, které jsou v řadě do apsidy. Každý z nich celkem od sebe odděluje celkem 6 vřídů sloupů, také odlišně zdobených. Hlavice jsou zdobené vřídou floristickými motivy, které jsou zakončeny lidskými hlavami (obr.58). Jedinou výjimkou zůstává jediný sloup, který je zdoben jen motivem s lidským obličejem, tedy maskaronem (obr.57). Maskaron je (obecně vyjádřeno) plastický zdobný motiv v podobě lidské nebo zvířecí tváře, který je hojně využíván na fasádách, ale i v interiérech. Byl to velmi oblíbený prvek v gotické, barokní a secesní architektuře. V gotice je používán na konzolách, v baroku často stylizován a umístěn do hlavních portálů, v secesi hlavně jako štuková výzdoba fasád.¹³

Dle teorie Gerda Heinz-Mohra¹⁴ „ lze uvažovat, že se s tímto motivem, pojatým ryze dekorativně, nepojí žádná svetonázorová výpověď.“¹⁵ Dle mého názoru, je možné, že maskarony umístěné v bazilice Svatého Prokopa, jsou zobrazením rozličných lidských vlastností (archetypů), které se v sakrálním prostoru musí nutně objevovat, aby poutník, který prochází za účelem inicializace, prošel všemi stupni vývoje. S tímto procesem tedy (jak vyplývá z výše uvedeného) souvisí absorpce daných lidských archetypů. Tato má teorie nemůže být v této bakalářské práci rozvinuta z důvodu nedostatku relevantních důkazů. K nutnosti absolvování cesty inicializace pojednávám na jiném místě této práce.

V závěru presbyteriální-apsidy nalezneme nejvyšší rozetu v bazilice a po stranách apsidy dvě menší (obr.59). Tato rozeta nemá povodní vitrajová okna. Jedná se o typickou rozetu, kterou můžeme nalézt v sakrálních stavbách Chartreské huti a v církevních stavbách z doby vzniku baziliky svatého Prokopa. Její struktura a architektonická výzdoba plně odpovídá dobovým zvyklostem. Tomuto popisu vyhovuje výlučně rozeta sama, ne však vitraje. Uvádím to z důvodu, aby výše zmíněné nebylo aplikováno i na vitraje, protože povodní vitraje (nebo alespoň vitraje historické a umělecké hodnoty) bazilika nemá, jak uvedu později.

¹³ viz <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Maskaron>>.

¹⁴ viz Heinz-Mohr, Gerd, Lexikon symbolů, s. 154, heslo „maska“.

¹⁵ Tamtéž, stránka 6-7.

Rozeta svým tvarem a strukturováním prostoru pro vitraje „souzní“ s rozetou na jižní straně katedrály v Chartres¹⁶ (obr.60). Taktéž se podobá zakreslení podoby západní rozety v Chartres tak, jak ji uchoval ve 20. a 30. letech 13. století francouzský architekt a kreslí Villard de Honnencourt¹⁷. Tato rozeta nese název: „Ista est fenestra in templo S. c. e. Marie Carnoti“. V překladu do češtiny to znamená: „Toto je okno v chrámu Svaté Marie Chartreské“.¹⁸ V trebičské bazilice však žádný takovýto nápis není. Neznamená to však, že tento nápis dříve na rozetě nebyl. Vzhledem k tomu, že byla bazilika upravována, dostavována a následně barokizována, je možné, že nápis na rozetě mohl být, ale nedochoval se do dnešních dnů. Bývalo zvykem, že hlavní rozeta byla „nosičem vrcholného mystéria“, tedy zobrazovala Toho, který byl cílem poutníkovyho života, tedy znázorovala Ježíše Krista nebo Pannu Marii, popřípadě svaté, vyznavače (*confesores*) a mučedníky (*martyres*).

Je dle mého názoru relevantní výše uvedené, protože sakrální prostor, obecně, je uzpůsoben, budován a koncipován tak, aby při pokleknutí u oltáře (v němž bývají uloženy ostatky patronů sakrálního prostoru) poutník došel k mystickému zážitku víry, který jeho spirituální úroveň pozvedne. Rád bych tuto myšlenku aplikoval na baziliku svatého Prokopa v Třebíči, ale pro nedostatek materiálu a důležitých uchovaných dokladů, ji aplikovat nemohu. Schází nejen záznam (kresba, popis) podoby vitraje alespoň na hlavní rozetě, ale schází také původní plán kláštera benediktinů z doby, kdy Třebíč byla „opatovským městem“¹⁹. Alespoň svoji teorii krátce a velmi stručně vysvětlím na příkladu sakrální stavby, u které se nám zachovalo množství památek a dobových záznamů. Jedná se o již zmíněnou katedrálu v Chartres.

Na severní straně lodi této zmíněné katedrály nalezneme rozetu v jejímž středě (přesněji uprostřed vitrají) je vyobrazení „trůnící Panna Maria s dítětem“²⁰. Tato rozeta jistě není hlavní rozetou celé katedrály, ale je bezesporu klenotem jednoho ze sakrálních prostorů Francie. Maria je zde znázorněna nejen jako žena, ale taktéž jako matka Ježíše Krista, matka Syna člověka. Je královnou, tedy je záštitou lidstva, které jí právem uctívá a kvůli ní se v různých dobách utíká. Ježíš je zde také zobrazen jako vládce, ale v jiném smyslu než Panna Maria.

Pokud poutník dojde až sem, k severní straně lodi, dospěje (za předpokladu, že „kráčí cestou mučedníka Kristova“) k bodu významné symboliky Panny Marie a dostane se mu možností prožít intenzivní zážitek ochrany Královnou nebes. Marie s dítětem je obklopena ostatními vitrajemi s biblickými obrazy a anděly. Panna Marie je zde také symbolem jednoty,

¹⁶ Kovář, Peter, Katedrála v Chartres, s. 61.

¹⁷ Tamtéž, s. 37.

¹⁸ Tamtéž 002E

¹⁹ Fišer, Rudolf, Třebíč (Z historie benediktinského opatství), kap. VII., s. 75-89.

²⁰ Kovář, Peter, Katedrála v Chartres, s. 56-57.

univerzality společně s tím, kteří věřili v Boha. Ilov k, bez ohledu na konfesi, m že p i bedlivém a upřímném hledání poznání (univerzálního druhu), nalézt cíl svého snažení právě p i okamžiku kontemplance nad symbolikou právě této (i jiné) rozety. Jen tedy za předpokladu, že veškeré symboly „vstřebá“ dle určené posloupnosti a míry. Právě kvůli tomuto důvodu byly sakrální stavby umístěny do míst, kde bylo možné dospět k vrcholům a vrcholům poznání. Je samozřejmé, že nemůžeme tento smysl pochopit plně, ale můžeme se snažit aplikovat již vytvořený systém poznávání právě na symboliku a smysl sakrálních prostor.

V severní boční lodi se v jejím závěru nachází prostor označovaný jako „opatská kaple“ (obr.61). Tato kaple „nese“ křížovou žebrovou klenbu ve dvou tvercových polích (obr.62). Na stěnách nalezneme raně gotické malby, které jsou zřejmě původní z doby, kdy byla bazilika postavena.

V závěru kaple nalezneme postavu Ježíše Krista (obr.63). Ostatní nástenné malby znázorňují příběh sv. evangelisty Jana (obr.64). Nyní stručně uvedu příběh života a smrti svatého Jana.²¹ Apoštol Jan je často nazýván „miláček Pána“. Jan byl synem rybáře z Galileje Zebedea a jeho ženy Salome, jeho bratrem byl apoštol Jakub. Jan se dle evangelií poprvé setkal s Ježíšem při poslechu kázání Jana Křtitele. Ježíš Kristus si Jana a Jakuba v pozdější době vybral za učedníky. Jan s Jakubem ho doprovázely tři roky, až do jeho smrti na Kalvárii. Ježíš světil při této mystické události, Janovi svoji matku Marii, aby ji opatroval (srov. Jan 19,26-27). Apoštol Jan byl také první, který poznal svého Pána, když půšel po svém vzkříšení k učedníkům, kteří lovili ryby u Genezaretského jezera. Po Kristově nanebevstoupení dlel Jan v Jeruzalémě, kde pečoval dle Kristova ustanovení o jeho matku Marii. Když Maria zesnula, odešel do Efezu.

Nyní uvádím opsanou citaci legendy smrti apoštola Jana, jak je předkládána v knize Heleny Florentové a Vladimíra Kopeckého: *Křesťanské nebe*²². „Vypráví se, že za vlády římského císaře Domitiana, který křesťany krutě pronásledoval, byl jat a uvržen do kotle s vroucím olejem, vyšel však bez úhony. Když císař viděl, že se Jana nepodařilo zahubit, vypověděl ho alespoň na opuštěný ostrov Patmos. Tam Jan z Božího vnuknutí napsal knihu Zjevení. Po císařově smrti se vrátil zpět do Efezu, kde spravoval křesťanskou obec až do vysokého stáří.

Když jednou kázal slovo Boží, začal proti němu jakýsi pohanský kněz štvát lid. Aby zabránil krveprolití mezi pohany a křesťany, nabídl Jan pohanovi smír. Pohan ho vybídl, aby na důkaz všemohoucnosti svého Boha vypil pohár jedu, Aby dokázal, že je v poháru skutečný jed, dal z něj nejprve napít dvěma odsouzenými na smrt. Ochutnali a padli mrtví k zemi. Pak

²¹ Florentová, Helena; Kopecký Vladimír, *Křesťanské nebe*, s.33.

²² Tamtéž. op. cit.

uchoпил pohár Jan, požehnal ho křížem a pil. A hle – zstal pevnostát a jed mu neublížil. Pak přikryl oba mrtvé odsouzence svým pláštěm a oni ihned otevřeli oči. Pohanský kněz v údivu padl na kolena a přijal z Janovy ruky křesťest. Když byl Jan tak stár, že již nemohl bez pomoci dojít ani do chrámu, cítil, že nadešel čas, kdy se opět setká se svým Pánem. Nechal proto vykopat před oltářem jámu, sestoupil do ní a vroucně se modlil. Rozzářilo se světlo, které všechny přítomné oslnilo. Když pohaslo, našli užaslí věřící pouze jámu naplněnou manou.“ Fresky se v současné době restaurují. Opatská kaple je rozměrově nevelká, ale má velkou historickou a kulturní cenu.

Nyní přistoupím k popisu „trpasličí galerie“, prostoru (spíše ochozu), který „kopíruje“ vnitřní zešpresbyteriální baziliky. Na východní části baziliky svatého Prokopa se zveně nachází úzký ochoz, nazývaný též „trpasličí galerie“. Jedná se o raněgotickou „galerii“, která pochází z první poloviny 13. století. Jedná se o světově ojedinělou stavbu. Z „trpasličí galerie“ je rozhled na podstatnou část Třebíče. Domnívám se tedy, že „trpasličí galerie“ byla součástí původní kamenné baziliky při první přestavbě kostela svatého Benedikta (obr.65).

Je však možné, že se jedná pouze o můj osobní dojem a že galerie mohla sloužit mnichům k pozorování dle ní vedlé, či sledování obchodní cesty. K této své teorii nemám v dostatečné argumenty, proto tento svůj názor nebudu dále rozvíjet. Hlubší zkoumání by vyžadovalo podrobné prozkoumání „trpasličí galerie“ a také původní dispozice míst a uspořádání staveb, jejich výšku a porovnání těchto faktů s dispozicemi a rázem tehdejší krajiny.

Proto nyní přistoupím k popisu jedné z nejméně zajímavých a nejzajímavějších částí baziliky, a to k popisu krypty. Do krypty se schází po schodech, které jsou umístěny v pravé boční lodi, na jejímž druhém konci se nachází socha Nejsvětějšího srdce Ježíšova. Krypta je obecně v sakrálních budovách vnímána jako místo, kde odpovídají významné osobnosti církevní i světské moci. V případě krypty v bazilice svatého Prokopa je tomu jinak. Dle mého názoru krypta existovala již v době přestavby kostelíku svatého Benedikta na klášter Nanebevzetí Panny Marie. Podle tohoto předpokladu mohou být kdesi v kryptě pochování zakladatelé a donátoři města Třebíče a kláštera, tedy knížata Litold Znojemský a Oldřich Brněnský.

Krypta se nachází pod kněžským a chórem. Má ojedinělou plochou křížovou žebrovou klenbu (obr.66), kterou „nese“ třináct pilířů. Každý z těchto pilířů je různě zdoben, ve většině případů se jedná o floristické motivy, maskarony a geometrické tvary. V motivech floristických převládá symbol tzv. „Fleur de lys“, neboli symbol lilie (obr.67). Jedná se o specifický symbol, jehož význam se prolíná na několika rovinách. První rovinou je symbolika

světská a druhou rovinnou je symbolika mystická. První z výše jmenovaného nás odkazuje na starobylou symboliku královské Francie (erby rodu Bourbon a rod St. Clair, D'Ajou). Heraldický symbol lilie byl v erbu krále Franských poprvé objeven na galských mincích, poté na druhé straně krále Ludvíka VII²³. Rozšíření tohoto heraldického motivu přineslo až 13. století. Král Ludvík XI. poprvé lilii, coby erbovní předávný znak, rodu Medici, poté se tento symbol dostává dále do Florencie a Toskánska²⁴.

Druhá rovina symbolu vyjadřuje posvátnou mystiku Panny Marie a má velký význam pro celou sakrální stavbu, právě proto, že se nachází v kryptě, kam v dřívějších dobách směřovali jen mniši a klérus i panovníci. Takto umístěná lilie znamená nejen nevinnost, ale odkazuje nás k Panně Marii. Písmo hovoří na několika místech o lilii. Jako nejznámější případ uvedu příběh Zvěstování Panny Marie. Na obrazech pocházejících z počátku 14. století (a zobrazujících Zvěstování Panny Marie) již nacházíme v rukou archanděla Gabriela lilii. Dalším příkladem je pasáž z evangelia svatého Matouše 6,28, kde Ježíš v Kázání na hoře předkládá poslouchat příkazy polních lilií, které nepracují a nepředou. Z tohoto obrazu můžeme také vyložit důvěru a poslušnost a oddanost vůči Bohu.²⁵ V kryptě se nalézá nemnoho neomítnutých dělných desek v polích klenby.²⁶ Toto odhalení odhaluje návštěvníkům krypty postup stavební techniky.

Dle slov PhDr. Rudolfa Fišera, CSc.: „Právě v těchto místech stavebních hru svou práci před mnoha staletími zahajovala“.²⁷ Na jedné ze stěn krypty se nachází i část nálezů odhalená pod vodní malbou (obr.68). Nachází se pod jedním lomeným obloukem. Jedná se o podvodní zdobnou výmalbu červené barvy obsahující floristické motivy. Tato malba je jedním z argumentů, pro které lze domnívat, že krypta byla první stavbou nového kláštera Nanebevzetí Panny Marie v Třebíči, vzniklého z kostela svatého Benedikta.

²³ viz Heinz-Mohr, Gerd, Lexikon symbolů, s. 137, heslo „lilie“.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Fišer, R., Třebíč (Z historie benediktinského opatství), s. 67).

²⁷ Tamtéž. Op. cit. s. 67.

8. Symbolika v architektuře bazilik

Nejprostším vysvětlením pojmu *symbol* je následující výpověď: „symbol je věc, složená ze dvou souvztažných částí, které k sobě náležejí“. Slovo symbol je odvozené od eckého pojmu „ μ “, které znamená „sjednotit, shromáždit a dát dohromady“. Slovo symbol označuje znamení, znak. Symbolem bývala destička ze slonoviny nebo z dřeva, která byla používána k písmenům. V ecku tato destička byla určena jako identifikační znamení pro skupiny filosofů, kteří byli zasvěceni do určitého stupně poznání. Rovněž také se dalo říci, že se jednalo o podobný pojem, jakým je písmeno. Písmeno také sloužila k rozpoznávání a identifikaci různých osob a skupin.

Výraz symbol je určen jen pro znaky, které církve nebo v eckou tradici pokládá za sakrální. Symbol nemůže být vykládán ani určen bez odkazu na písmena a texty, které náboženství, do něhož symbol „patří“, považuje za zjevené a božsky inspirované. Ke skesanské symbolice je tedy nutné vykládat jen a pouze pomocí skesanského písmena, textu a jiných podobných materiálů, taktéž musíme zacházet se symboly jiných náboženství. Tuto tezi shrnu do definice: „Každý symbol musí být vykládán pomocí metod a jiných prostředků, které pocházejí (stejně jako daný symbol) ze stejného náboženského, popřípadě kulturního prostředí.“ Je tedy samozřejmé, že každá symbolika musí vyloučit srovnávací metodu, poněvadž není možné komparovat například symbol hada v kresťanství se symbolem hada v buddhismu.

Jak jsem již výše pípsal, každý symbol musí být vykládán a srovnáván jen v rámci konkrétního náboženského prostředí. Studium mystérií, posvátného jazyka, svátostí, obřadů, kultu, posvátných spisů a rituálů náleží k symbolu jako k celku a nemůžeme tyto dvě věci oddělovat a vytvořit tak z nich dva nezávislé celky, protože tím oba ztrácejí svůj původní smysl a význam.

Každý ze symbolů má své „systéma“, které nám ukazuje znaky, které jsou písmeny k symbolu a které jsou se symbolem nerozlučně spjaty. Dle základních teorií symboliky se dají systémata rozdělit na šestnáct tříd. Každá z těchto tříd má své specifické funkce a odkazuje nás na různé vyjádření znaků. Avšak tato práce se nezabývá primárně filosofií symboliky, a proto zde tyto třídy systémů nebudu uvádět.

Kesanská symbolika byla určena do té míry, jakou byla ovlivněna Písmem. Bylo nutné vyjádřit příběhy z Bible ve formě vizuální. Symbolika vzešla a také se poté vyvíjela dle vzjemové podoby mystérií zrození, vstání a zmrtvýchvstání. Symbolika se vyvíjela dle

ikonografie, kterou utvářel klérus-duchovenstvo. Tento systém se neustále rozvíjel, a již v podobě vyobrazení na kamenech, skle a obrazech. Ikonografie do doby před renesancí vyobrazovala dvě a více událostí biblického charakteru. Tato dvě vyobrazení obsahovala v třetině jeden příběh ze Starého zákona a druhý příběh byl z Nového zákona. Obsahem a dějstvím si byly tyto dva příběhy, tato dvě vyobrazení, velice blízké. Například příběh o Jonášovi, který byl v břiše velryby třetí dny a třetí noci, je podobný příběhu sestoupení Ježíše Krista na třetí dny a noci do země. Rozně příběhy mají i rozně symboly.

Paschální beránek je „předchůdcem“ beránka pašijového. Tento systém symboliky je možné aplikovat na smlouvu „starou“ a „novou“, kterou uzavřel Bůh se svým lidem. Nejzávažnějším tématem byl bezesporu spásný čin Ježíše Krista na Golgotě. Kristus nebyl zobrazován jen jako člověk, ale jeho samotného vyjadřovala symboly, které vycházejí z Nového zákona. Mezi nejznámější symboly patří: slunce, ryba (ve formě IΧΘΥΣ – ryba, ale také vyjadřuje: Iesus Christus, Hymen Theu, Sotér – Ježíš Kristus, Syn Boží, Spasitel), beránek, ratolest, vinná réva, pastýř, pramen, dítě v náručí Panny Marie, monogram Christós (skládající se z řeckých písmen ΧΡΗΣΤΟΣ).

Dále se také objevují vytesaná zobrazení posledního soudu, což je častější, bývá na tympanonu hlavního vchodu do katedrály zobrazen Ježíš jako soudce nad „scénou“ posledního soudu se svatci a hříšníky. Velmi specifická jsou také vyobrazení čtyř evangelistů. Mají své specifické symboly, které dle tradice vycházejí z vidění Ezechiela, které bylo ovlivněno babylonskou kulturou. Sv. Matouš má jako symbol člověka nebo také někdy anděla, sv. Lukáš má jako symbol býka, popřípadě okřídleného býka, sv. Marek okřídleného lva a svatý Jan orla. Tyto symboly se ve většině případů objevují pohromadě seskupené do tvaru kříže, v řadě i na desce.

Významným symbolem je vyobrazení Trojice. Známost je jí rovnostranný trojúhelník, který vyjadřuje rovnost tří postav Svaté Trojice: Bůh Otec, Syn a Duch svatý. Dva v sobě obsažené trojúhelníky, které vytvářejí šesticípou hvězdu, se používají k vyobrazení vztah ke stvoření světa, jsou také symbolem moudrosti a nazývají se také Šalomounova hvězda. Při rozebírání této problematiky se nesmí opomenout také téma potů a ísel, která souvisí se symbolikou velice úzce.

Proto zde uvádím seznam a výklad symboliky numerických potů vztahující se k architektuře²⁸:

- Potů jedna je užíván jako vyjadřování Boží jednoty.
- Potů dvou je užíván jako vyjadřování podstaty Ježíše Krista, nebo také k vyjadřování Starého

²⁸Walace-Murphy, Tim, Odhalený kód symbolů, s. 113-144, op.cit.

a Nového zákona.

- Počet tří je užíván jako vyjádření Svaté Trojice.
- Počet čtyř je užíván jako vyjádření poctu evangelistů.
- Počet pět je užíván jako vyjádření Ježíšových ran.
- Počet sedmi je užíván pro vyjádření symbolu dokonalosti, vyjádření sedmi ctností, sedmi smrtelných hříchů a odkazuje na Zjevení svatého Jana.
- Počet osmi je užíván pro vyjádření Ježíše ve vztahu k Bohu a Zemi.
- Počet devíti je užíván jako vyjádření poctu andělů.
- Počet desíti je užíván jako vyjádření Desatera.
- Počet dvanácti je užíván jako vyjádření poctu apoštolů, dvanácti kmenů Izraele a nebo dvanácti bran vedoucích do Jeruzaléma.

V katedrálách Západu, zvláště ve Francii nalezneme mnoho staveb, které byly vystavěny v rámci Templářů. Tento řád měl bezesporu nemalý podíl na rozvoji gotiky v sakrální architektuře a vtiskl také sakrálním stavbám mystický význam, který dnes již bohužel nemůžeme plně „rozšifrovat“.

Jen kvůli praktickým účelům zmíním zajímavou teorii Dr. J.A.Durbeca²⁹, který vytvořil základní teorii pro lepší určení účasti řádu templářů na stavbě sakrální budovy.

- Jsou to:
- a) Pěticípá hvězda.
 - b) Dva bratři na koni.
 - c) Agnus Dei (peře templářů).
 - d) Stylizované zobrazení hlavy Ježíše Krista (známé z Turínského plátna).
 - e) Letící holubice s olivovou ratolestí.
 - f) Orientální kříž (též „květinový kříž“).

Každý z výše zmíněných symbolů má převod v křesťanské tradici a proto není možné určit podíl templářů na stavbě jen z jednoho či dvou ikonografických zobrazení v sakrální budově. Je však možné toto zjištění provést, pokud máme k dispozici tři a více symbolů na sakrální stavbě, jejíž převod je možné datovat do let 1127-1307. Pokud je možné ověřit tyto zmíněné skutečnosti, není dle teorie Dr. Durbece³⁰ možné pochybovat o tom, že zde templáři působili.

²⁹Wallace-Murphy, Tim, Odhalený kód symbolů, s. 164, op.cit.

³⁰Tamtéž.

9. Symbolický rozbor částí kostela/baziliky³¹

Každý kostel se skládá ze dvou částí, které tvoří posvátný prostor. První je „tlesná část“, totiž prostor, kde se konají mše a druhou je „duchovní část“, která je vyjádřením společenství v říších v ele s p edsedajícím kn zem. Kostel by m l být postaven tak, aby byly položeny jeho základy dle biblického citátu: „D m Pán je dobře založen na pevné skále.“ (Mt 7,25).

Nov založený kostel má být posv cen biskupem, aby byly vyhnány ábelské síly a do základ takto nov vzniklého kostela musí být vložen kámen s vyrytým k řízem. Hlavní část má sm ovat na Východ (na východ Slunce), aby vyjad oval, že církev, která bojuje na zemi, musí být stejn vyrovnaná ve št stí i v nešt stí.

Uspo ádání kostela je velmi blízké uspo ádání lidského t la. Kn žišt p edstavuje z obou stran paže a zbývající část kostela p edstavuje zbylé ásti lidského t la. Dle u ení Richarda ze Svatého Viktora však rozd lení kostela vyjad uje t i stavy ur ené církví ke spasení.

Svatostánek zna í stav panenský, chór zna í stav zdrženlivých a t lo kostela zna í stav sezdaných. Svatostánek je p írozen menší než chór, chór je menší než t lo. Jakákoli k es anská sakrální stavba sestává ze ty st n. Tyto st ny symbolizují ty i evangelia. Tyto st ny mohou znázor ovat také ty i hlavní ctnosti lov ka. Pro up esn ní to jsou: spravedlnost, state nost, moudrost, st ídmost. Ty z kostel , které jsou postaveny ve tvaru k říže, jsou znakem toho, že „máme býti následovníky k říže Ježíše Krista, tedy jeho u edníky až na Golgotu“. Ty z kostel , které jsou stav ny do tvaru rotundy, zna í, že církev pozemská by m la být rozší ena do celého sv ta.

Chór pro klérus je ur en pro pospolitost komunity shromážd né ke mši svaté a jiným posvátným ob ad m.

Dva chóry zna í and ly a duše spasených, kte í st ídavým zp vem oslavují Boha.

Apsida ili výklenek je znakem pro v ící laiky, kte í by m li být p ipoutáni ke Kristu skrze církev.

P edsí zna í Ježíše Krista, nebo jen on m že otev ít brány do nebe a ospravedln ý lov k m že vejít do Nového Jeruzaléma.

³¹ Ková , Peter. Katedrála v Chartres, s. 274 - 284.

Vitrajová okna mohou znázorňovat knihy Starého a Nového zákona. Okna se směřují do vnitřku sakrálního prostoru rozšiřují, tzn. mysticky-duchovní význam a směr mají v tšídležitost než doslovnost. Vitraje označují také lidské smysly. Tyto smysly musí být velmi pozorné, aby „slep“ nepřijímaly to, co jim „světský svět“ nabízí, ale zevnitř musí být schopné přijímat příchod duchovní dary.

Vstupní dveře sakrálního prostoru symbolizují Ježíše Krista samotného a odkazují nás na Ježíšův výrok: „Já jsem dveře“ (J 10,9). Kristus sám je tedy „vstupními dveřmi“ do kontaktu s mystickou podstatou víry. Jedině skrze Někoho žeme dojít k Bohu Otci. Toto mystické tvrzení není v rozporu s teologií ani učením, ale jeho hlubší význam nám poskytuje širší bližší pochopení významu Ukřižování Ježíše Krista, který je (tak jako vstupní dveře kostela) „branou“ k setkání s mysterijním Bohem Otcem.

Sloupy (které jsou v případě baziliky svatého Prokopa velmi důležitě) značí v obecném významu podporu „Božího trůnu“ zde na zemi. Mohou také označovat moc biskupů, kteří prostřednictvím sedmera darů Ducha svatého, podpírají a předávají učení apoštolů, avšak tuto teorii nepovažují za základ pro vysvětlení významu sloupů v sakrální architektuře.

10. Symbolika maleb v sakrálním prostoru

První a nejčastěji zobrazovanou postavou je Ježíš Kristus. Jeho vyobrazení nalezneme v sakrálním prostoru v tšinou trojí. Zaprvé je to Kristus sedící na trůnu, zadruhé je to Kristus na kříži a zatřetí je to Jezulátko v náručí Panny Marie, což nám připomíná jeho dětství (a koliv o Ježíšově životě od 12 let do 30 let nemáme zprávy). Známe také tvrdý způsob vyobrazení Ježíše Krista, a sice jako Beránka Božího (Agnus Dei) (obr.69). Toto označení použil při prvním setkání s Ježíšem Jan Křtitel, když řekl: „Hle beránek Boží..!“ (Ecce Agnus Dei...!). Papež Hadrián však tvrdil, že Ježíš má být zobrazován jako člověk, nebo beránek neměl být ukřizovaný. Avšak pokud se Beránek Boží namaluje pod výjev z Golgoty, není proti tomu, nebo Ježíš byl skutečně Beránkem Božím, který snímá hříchy světa („za nás a za mnohé“). Ježíšovo zobrazení v jesličkách nám má připomenout jeho zrození.

O zobrazení evangelistů jsem se zmínil v již předchozí části této práce. Velmi důležitými postavami jsou bezesporu apoštolové, kteří bývají zobrazováni pod Kristem. Jedná se o ty z apoštolů, kteří byli „přítomni v Ježíšově životě a participovali na jeho mesiánské oběti na Golgotském kříži“.

Velmi rozsáhlé je zobrazování mučedníků, kteří jsou zobrazováni s mučednickými nástroji, které se staly jejich atributy. Avšak podle některých atributů se svatí mučedníci nedají přesně identifikovat, neboť některé znaky mají společné. Bývají to v tšinou například: kniha, kříž a meč. Zobrazování svatých mučedníků bylo nutné dobře zpracovat, neboť se po ty „v ústí křesťanů zabíjících mučednickou smrtí pro svoji víru“, zvyšovaly. Vyobrazení svatých mučedníků na výjevu bylo v období středověku veliký vliv. Dle toho výjev mohl nevzdávaný člověk poznávat osudy jednotlivých svatých.

Vyznavači bývají znázorňováni s insigniemi svého úřadu. Biskupové mají na hlavě mitru a v ruce infuli. Opati mají eholní oděv s kapucí, učitelé církve mají v ruce knihu a panny mají v ruce lampy (dle evangelijního podobenství u Mt 25,1 – 8).

Svatí otcové bývají zobrazováni v tšinou na stěnách sakrálních staveb, na bořích a zadních částech oltáře (bořní část oltáře připadá v úvahu pouze pokud se jedná o oltář „skříně“ neboli archu). Ráj bývá malován proto, aby věřící a poutníci mohli v radostném očekávání přemýšlet o Nebeském Jeruzalémě, o Božím domě, který je pro nás připraven v nebesích.

K pojetí Ráje patří také zobrazování etných květin a plodů, které mají znázorňovat kořeny ctností a dobrých skutků, jsou to tedy plody dobrých skutků (dle Ježíšových slov: „Po ovoci je poznáte.“). Odlišnost vyobrazení těchto výše uvedených ctností a dobrých skutků nás odkazuje k jejich rozmanitosti, tedy máme mít na paměti, že nás náš Nebeský otec „predestinoval“ ke konání dobrých skutků, alespoň je máme konat pečlivě, nebo prvotní hříchy z nás učinil (spíše vlastní vinou jsme byli učiněni hříšnými) nedokonalé a chybující bytosti. Lidské ctnosti bývají ve většině sakrálních staveb znázorňovány jako ženy, nebo ony jsou živitelkami těchto dobrých lidských atributů v životech lidí.

ZÁVĚR

V bazilice svatého Prokopa v Třebíči se souasně prolíná několik stavebních stylů. Jedná se o jednu z nejpozoruhodnějších sakrálních staveb na území České republiky. Bazilika svým stylem připomíná katedrály ze stavební huti v Chartres, avšak dle předložených teorií stojí za vznikem kamenné baziliky huti z Porýní. Dle mého názoru je možné, aby se na stavbu baziliky podílela právě huti z Francie, nebo řád Benediktinů se velmi rychle rozšířil a v době stavby kláštera v Třebíči byl na vrcholu svého rozkvětu. Řád benediktinů je všeobecně přijímán jako „p vodní“ řád. Zapomíná se ovšem na jeho historii z hlediska mystiky.

Svatý Benedikt nebyl mystikem, ale řád po jeho smrti následoval čeholi svého zakladatele, zároveň však se zabýval na poli alchymie, symboliky a mystiky. Zaměřoval se ve svých sakrálních stavbách na propracovanou symboliku, která odrážela pro zasvěcené řádové členy (i zasvěcené laiky) pr vodce života k esenci, který dosahoval ve svém duchovním vývoji určitých stupňů.

Například všemi starými kláštery tohoto řádu nalezneme symboliku skoro jednotnou. Cesta poutníka (čeholníka) vždy začíná u Krista Zrozeného a končí u Krista Zmrtvýchvstalého a Nanebevzatého, kde životní cesta člověka přechází v propracovanější a sofistikovanější způsob myšlení a prožívání.

Bazilika svatého Prokopa není v tomto ohledu výjimkou. K rozkrytí symboliky a její „cesty“ po sakrálním prostoru a prostoru kláštera je však nezbytné znát detailní plán pro vodního kláštera a baziliky Nanebevzetí Panny Marie a alespoň znalost částí ných fragmentů pro vodních symbolů. Dalším důkazem pro moji teorii je fakt, že v bazilice, kdesi pod úrovní krypty, odpočívají zakladatelé a Přemyslovci Litold a Konrád. Zvláště tam, kde je pohřben takto důležitý člověk, je nutné označit symboly cestu k němu a naznačit duchovní cestu hledače Syna Božího.

POUŽITÁ LITERATURA

PRIMÁRNÍ LITERATURA :

Bible

BS 2006, 1152 s., ISBN 80-85810-44-1.

ALLEAU René. *O povaze symbolů (Úvod do obecné symboliky)*.

Malvern 2008. 79 s. ISBN 978-80-86702-34-6.

ANDERSON, William. *Rise of the Gothic*.

Hutchinson, 1985. ISBN: 0881621099

BONY, Jean. *French Gothic Architecture of the 12th & 13th Centuries*.

University of California Press, 1992.

FIŠER, Rudolf - PUČHAR, František. *Bazilika svatého Prokopa v Třebíči*.

Fotep, 2003. 10 s. ISBN 80-902921-5-1.

FIŠER, Rudolf. *Klášter uprostřed lesa*.

Matice Moravská, 2001, 158 s. ISBN 80-86488-02-0.

FIŠER Rudolf. *Z historie benediktinského opatství*.

Fibox, 2004. 183 s. ISBN 80-85571-16-1.

FLORENTOVÁ, Helena - KOPECKÝ, Vladimír. *Království anské nebe*.

Aria - Granit, Praha, 1994. 120 s. ISBN 80-85805-17-0.

FRANK, Suso Karl. *Dějiny království anského mnišství*.

Benediktinské arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003. 195 s. ISBN 80-902682-8-5.

HEINZ-MOHR Gerd. *Lexikon symbol* .

Volvox Globator, 1999. 318 s. ISBN 80-7207-300-1.

HEROUT, Jaroslav. *Slabiká návštěvnických památek*.

Tvorba, 1994. 326 s. ISBN 80-85386-92-5.

CHARPENTIER, Luis. *Mysterium katedrály v Chartres*.

Pardubice, 1995. 211 s. ISBN 80-901741-5-9.

KOVÁŘEK, Peter. *Katedrála v Chartres*.

Eminent, 2007. 355 s. ISBN 978-80-7281-000-0.

POCHE, Emanuel - KROFTA, Jan. *Na Slované - stavební a umělecký vývoj pražského kláštera*.

SNKL, Praha, 1956. 225 s.

celá Benediktova.

Benediktinské arcidiecéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998. 238 s. ISBN 80-238-2676-X.

SAMEK Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*.

1. a 2. svazek, Academia, 1994. ISBN 80-200-0473-4.

STEWART, Columba. *Modlitba a komunita*.

Karmelitánské nakladatelství, 2004. 150 s. ISBN 80-7192-793-7.

VEJNÍKOVÁ, Petra. *Kláštery v dějinách, na Moravě, ve Slezsku*.

Olympia, 2005. 261 s. ISBN 80-7033-876-8.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Povolení biskupství Brněnského ke studiu v Bazilice svatého Prokopa

Příloha 2: Obrazová příloha

1. (bazilikální okna v obecném nákresu baziliky), převzato z Herout, J., Slabík, M. Návštěvník památek, 1998, s. 18.
2. (látkovaný pilíř), bazilika svatého Prokopa v Třebíči, krypta.
3. (látkovaná žebra a pásy), bazilika svatého Prokopa v Třebíči, krypta.
4. (pletenec v obecném nákresu), převzato z Herout, J., Slabík, M. Návštěvník památek, 1998, s. 18.
5. (provazec v obecném nákresu), převzato z Herout, J., Slabík, M. Návštěvník památek, 1998, s. 18.
6. (pilový motiv v obecném nákresu), převzato z Herout, J., Slabík, M. Návštěvník památek, 1998, s. 18.
7. (šachovnice v obecném nákresu), převzato z Herout, J., Slabík, M. Návštěvník památek, 1998, s. 18.
8. (motivy u sloupů), převzato z Herout, J., Slabík, M. Návštěvník památek, 1998, s. 18.
9. (rozeta), bazilika svatého Prokopa v Třebíči, fotografie hlavní rozety a dvou vedlejších.
10. Okno s portálem hvězdicou.
11. (rozeta), hlavní rozeta v závěru presbytáře baziliky svatého Prokopa v Třebíči, jejíž portálová vitraje byla nahrazena barevným sklem.
12. Dílo Mars Moravicus (napsal Tomáš Pěšina z Čechorodu).
13. Rodokmen Přemyslovců. Klášter v Třebíči založila moravská vévoda, převzato z internetové stránky: <http://old.hrad.cz/castle/historie/rodokmen2.html>.
14. Detail kamenného reliéfu znázorňujícího (pravděpodobně) postavu prvního opata kláštera Nanebevzetí Panny Marie v Třebíči, opata Kuna (Cuna, Chuna). Tento reliéf se nachází na pravé straně severozápadního vchodu do baziliky svatého Prokopa – Rajske brány.
15. Podoba opata Kuna v kamenném reliéfu na pravé straně Rajske brány. V pozadí se nachází sloupky Rajske brány s mnoha floristickými a geometrickými obrázky.
16. Podoba Benedikta z Nursie na levé straně vstupního portálu baziliky svatého Prokopa v Třebíči, tesaný kámen.
17. Půdorys baziliky svatého Prokopa a zámku v nynější podobě. Dle tohoto půdorysu můžeme alespoň předpokládat půdorys baziliky a kláštera.
18. Katedrála ve Wormsu. Francie

19. Nápis na přepážce před presbytářem, který udává rok 1730, tedy rok dokončení východní části kostela a klenba hlavní lodi.
20. Portál baziliky v celkovém pohledu.
21. Pohled na vstup do baziliky. Po stranách jsou vidět žulové sloupky s floristickými a geometrickými tvary.
22. Podoby dvou nejdůležitějších „osobností“, které ovlivnili osud kláštera. Vlevo opat Kuno, vpravo svatý Benedikt.
23. Opat Kuno.
24. Benedikt z Nurzie.
25. Severní portálová předsíň.
26. Osmidílná křížová klenba v severní portálové předsíni.
27. Zaklenutí závěru presbytáře.
28. Zaklenutí chóru.
29. Osmidílná klenba v hlavní lodi baziliky svatého Prokopa.
30. Část baziliky s prostorem pro lid.
31. Mnišský chór, v zadní části se nachází kněžiště.
32. Presbytář baziliky, v pozadí za archou jsou vidět dvě rozety.
33. Síňová klenba s gotizujícími prvky.
34. Věže baziliky. Dle teorií se torza přívodní(Ch) věže(věž) nachází pod nově zbudovanými a barokizovanými věžemi baziliky.
35. Kazatelna v hlavní lodi baziliky.
36. Lev v závěru (u paty) kazatelny.
37. Symboly čtyř evangelistů na stole kazatelny.
38. Symbol lilie na stěně kazatelny.
39. Socha Ježíše Krista nad stěnou kazatelny.
40. Ozdobné zakončení kazatelny.
41. Erb na přepážce.
42. Oratoř v bazilice. V této oratoři sedávali na modlitbách majitelé zámku až do roku 1948.
43. Hlavní oltář baziliky svatého Prokopa v Třebíči.
44. Obecný náčrt archy-křížového oltáře, převzatý z Herout, J., Slabík, návštěvník památek, 1998, s. 14.
45. Socha Metoděje na hlavním oltáři.
46. Socha Konstantina (Cyrila) na hlavním oltáři.
47. Modlitba Páně ve staroslověnském jazyce na hlavním oltáři baziliky.

48. Baldachýn nad hlavou sochy sv. Prokopa.
49. Kristus v podobě vládce světa.
50. Anděl vedle socha Krista - Vládce světa.
51. Po stranách se nacházejí obrazy ze života svatého Prokopa.
52. Mnich s brýlemi na křídle hlavního oltáře.
53. Výjev z deskového oltáře (pravá strana).
54. Levé vnitřní křídlo oltáře.
55. Vnitřní křídlo oltáře - pravá strana.
56. Ozdobné sloupky za apsidou.
57. Maskaron na sloupku v apsidě.
58. Floristický motiv na sloupku v apsidě.
59. Rozety v bazilice.
60. Rozeta katedrály v Chartres.
61. Opatská kaple.
62. Klenba opatské kaple.
63. Postava Krista v opatské kapli.
64. Výjevy ze života Svatého evangelisty Jana.
65. Trpasličí galerie.
66. Klenba krypty.
67. Symbol Fleur-de-lys v kryptě baziliky.
68. Pevnostní malba v kryptě baziliky.
69. Beránek Boží, jedna z mnoha podobností Syna Božího.

Příloha 1**Povolení biskupství Brněnského ke studiu v Bazilice svatého Prokopa****BISKUPSTVÍ BRNĚNSKÉ**

Petrov 8, 601 43 Brno

Vážený pan
Jan Regazzo
Čs. armády 99/17
250 91 Zeleneč

Č.j. 1186/08

Brno, 30.7. 2008

Věc: Souhlas s fotografováním v bazilice sv. Prokopa v Třebíči

Vážený pane Regazzo,

na základě Vaší žádosti ze dne 3.7.2008 souhlasí Biskupství brněnské s fotografováním a studiem v bazilice sv. Prokopa v Třebíči, včetně opatské kaple a krypty pro účely Vaší bakalářské práce „*Baziliky – jejich architektura a duchovní obraz v dějinách*“.

Prosím však o dodržení následujících podmínek:

- 1) Při fotografování bude přítomen pověřený zástupce farnosti.
- 2) Vaše návštěva bude předem dohodnuta s duchovním správcem kostela R.D. Františkem Puchnarem, Římskokatolická farnost Třebíč-zámek.
- 3) Získaná fotodokumentace bude určena pouze pro uvedenou bakalářskou práci.
- 4) Získaná fotodokumentace bude poskytnuta Diecéznímu konzervátorskému centru Biskupství brněnského, nejlépe na CD-R.
- 5) Diecéznímu konzervátorskému centru Biskupství brněnského bude rovněž poskytnuta elektronická verze Vaší práce, aby s výsledky Vašeho bádání mohl být seznámen i duchovní správce farnosti.

Srdečně zdravím a vše dobré upřímně přeju

Mons. Mgr. Jiří Mikulášek
generální vikář

Príloha 2

1. Bazilikální okna v obecném nákresu baziliky.

p evzato z Herout, J., Slabiká návšt vník památek, 1998, s. 18.

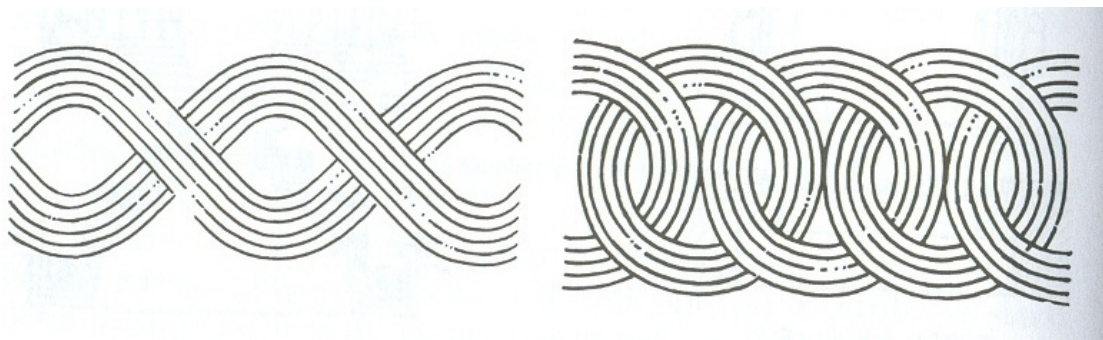
2. Lánkovaný pilíř, bazilika svatého Prokopa v Třebíči, krypta.

3. Lánkovaná žebra a pásy, bazilika svatého Prokopa v Třebíči, krypta.

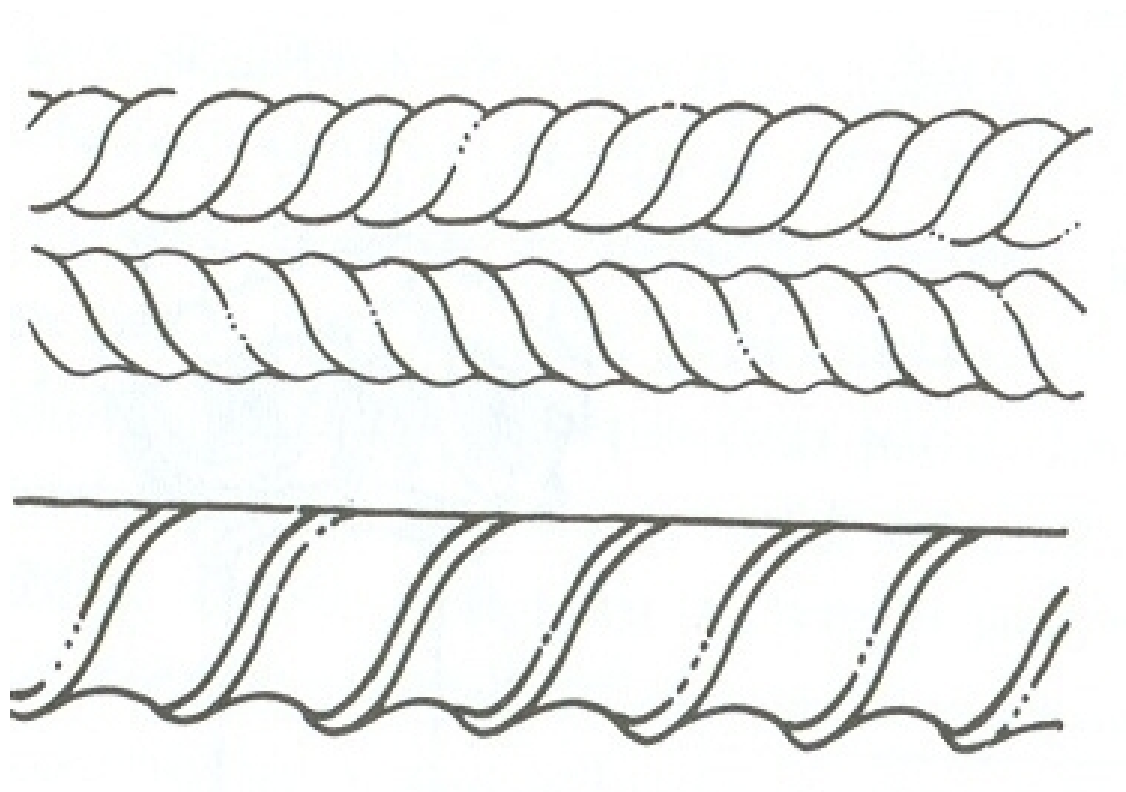

4. Pletenec v obecném nákresu.

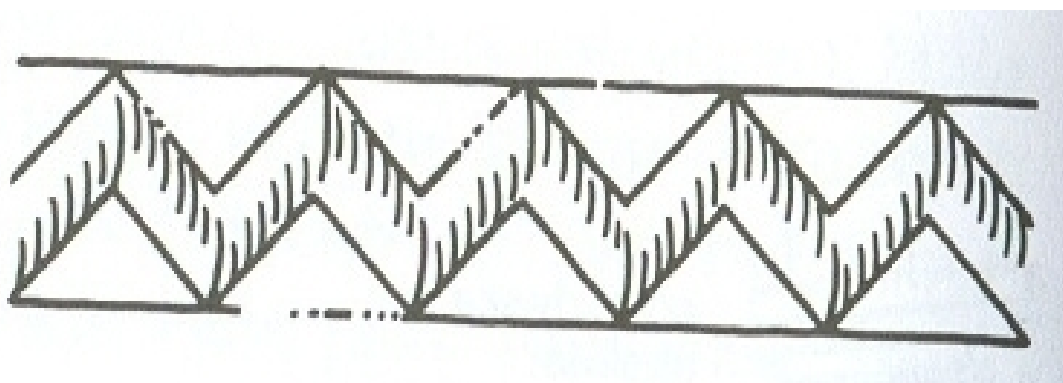
převzato z Herout, J., Slabiká návštěvník památek, 1998, s. 18.

5. Provazec v obecném nákresu.

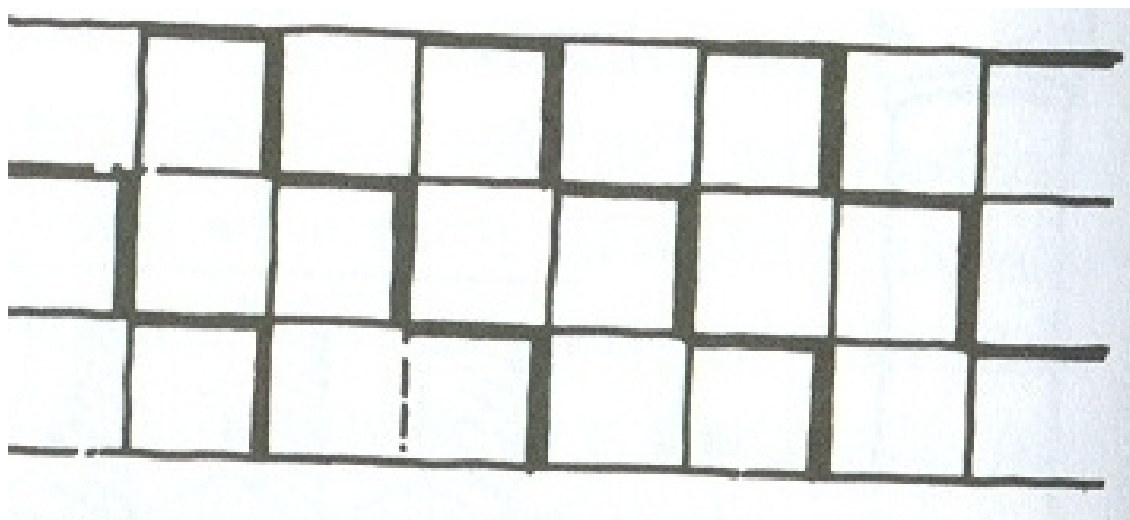
p evzato z Herout, J., *Slabiká návšt vník památek*, 1998, s. 18.

6. Pilový motiv v obecném nákresu.

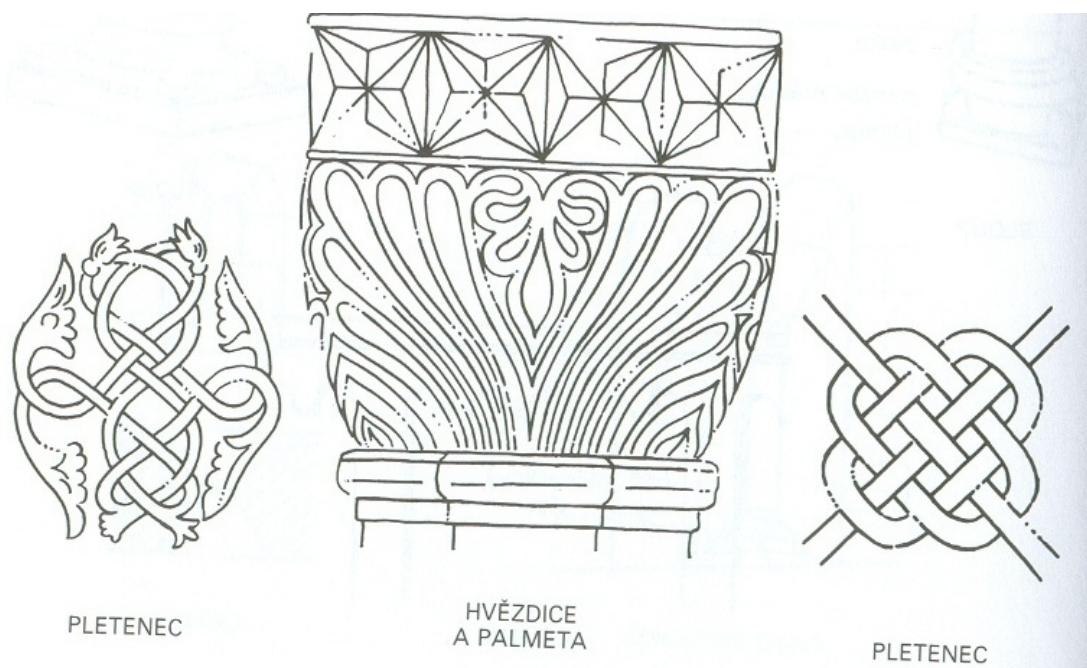
p evzato z Herout, J., *Slabiká návšt vník památek*, 1998, s. 18.

7. Šachovnice v obecném nákresu.

převzato z Herout, J., *Slabiká návštěvnických památek*, 1998, s. 18.

8. Motivy u sloupů .

převzato z Herout, J., *Slabiká návštěvnických památek*, 1998, s. 18.

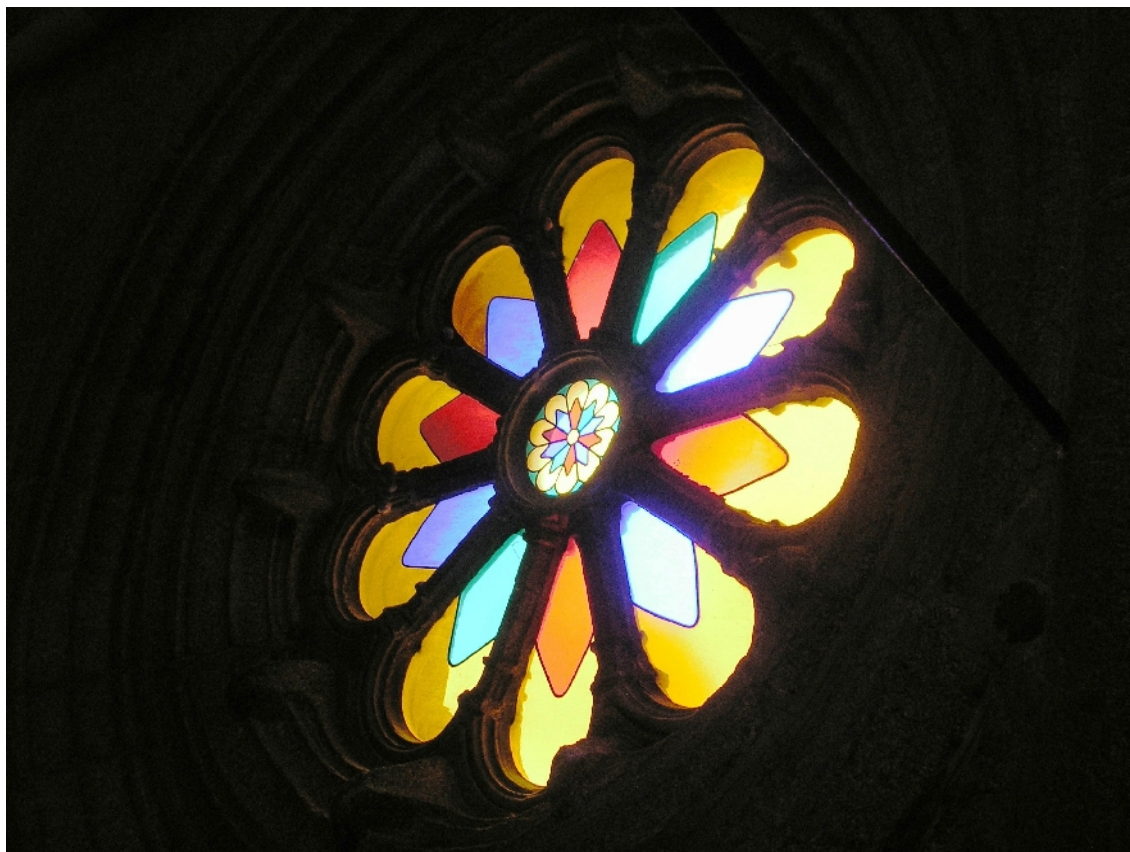
9. Rozeta, bazilika svatého Prokopa v Třebíči, fotografie hlavní rozety a dvou vedlejších.

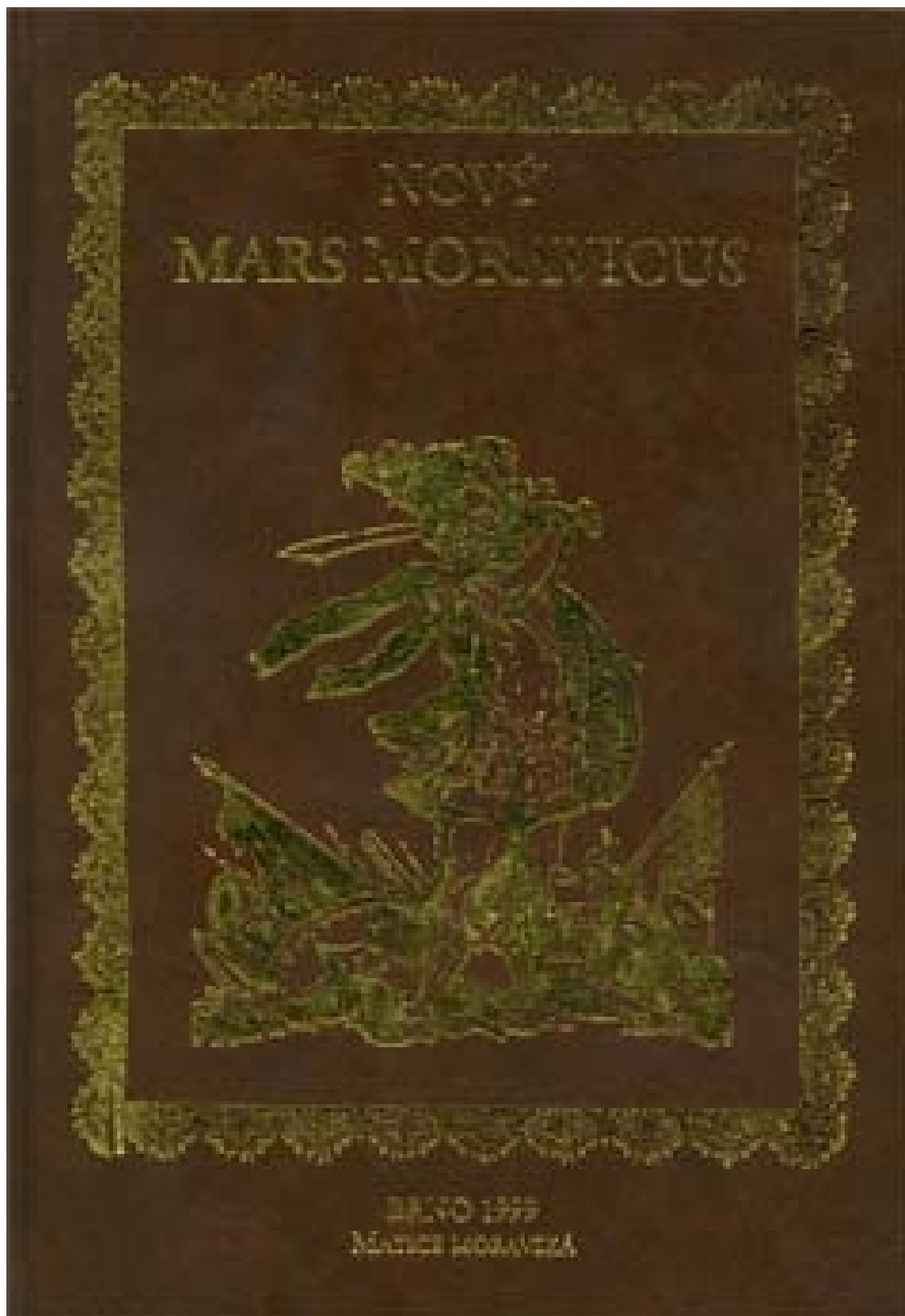
10. Okno s pěticí hvězdou.

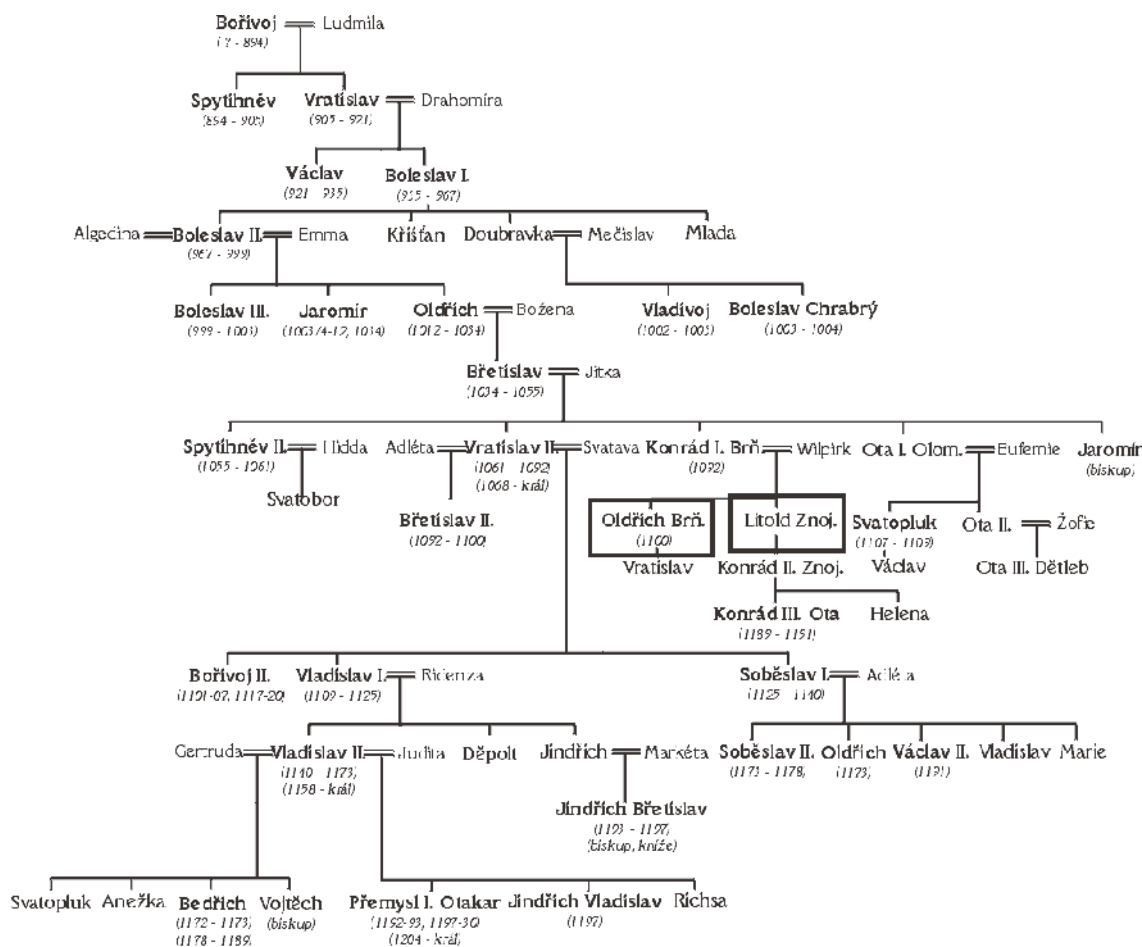
11. Rozeta, hlavní rozeta v závěru presbytáře baziliky svatého Prokopa v Třebíči, jejíž původní vitraj byla nahrazena barevným sklem.

12. Dílo Mars Moravicus, napsal Tomáš Pěšina z Čechorodu.

13. Rodokmen Přemyslovců, klášter v Třebíči založila moravské Přemyslovců v tomto rodu.

Převzato z internetové stránky: <http://old.hrad.cz/castle/historie/rodokmen2.html>.

14. Detail kamenného reliéfu znázorujícího (pravděpodobně) postavu prvního opata kláštera Nanebevzetí Panny Marie v Třebíči, opata Kuna (Cuna, Chuna). Tento reliéf se nachází na pravé straně severozápadního vchodu do baziliky svatého Prokopa – Rájské brány.

15. Podoba opata Kuna v kamenném reliéfu na pravé straně Rajske brány.

V pozadí se nachází sloupky Rajske brány s mnoha floristickými a geometrickými obrázky.

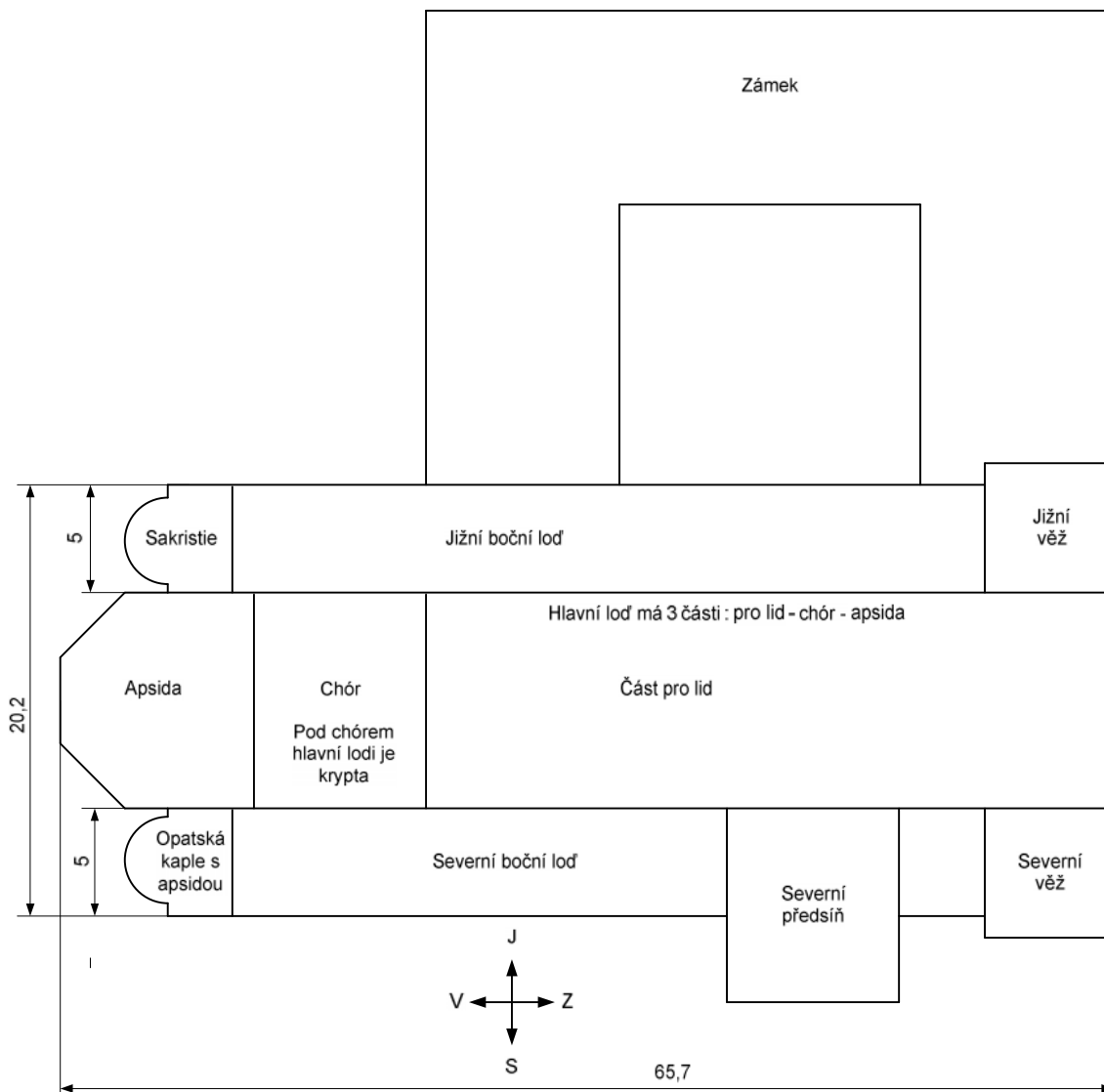

16. Podoba Benedikta z Nursie na levé straně vstupního portálu baziliky svatého Prokopa v Třebíči, tesaný kámen.

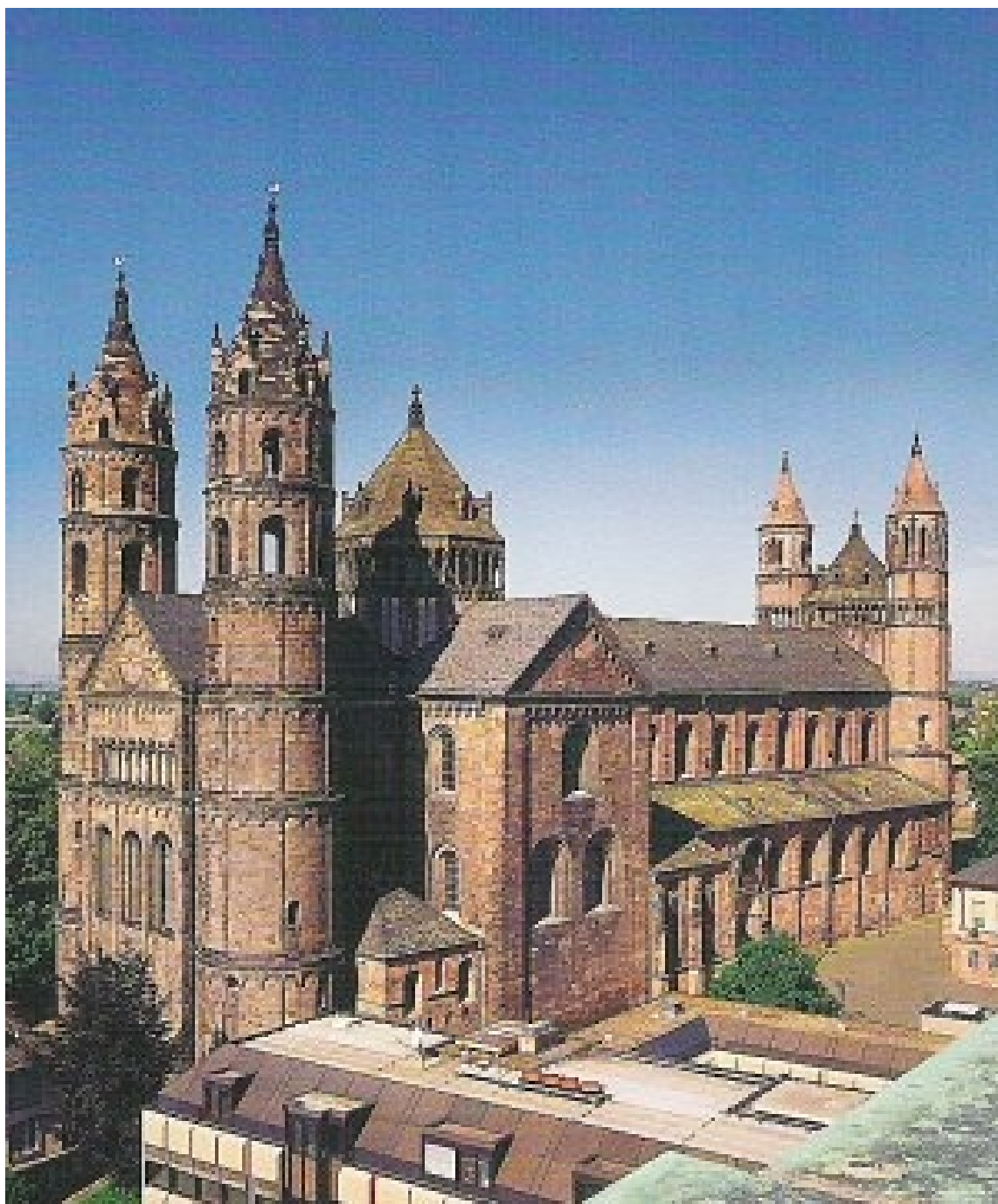
17. Plošný výhled baziliky svatého Prokopa a zámku v nynější podobě.

Dle tohoto plošného výhledu můžeme alespoň předpokládat plošnou dispozici baziliky a kláštera.

18. Katedrála ve Wormsu.

Francie

19. Nápis na parapěťce před presbytářem, který udává rok 1730, tedy rok dokončení východní části kostela a klenba hlavní lodi.

20. Portál baziliky v celkovém pohledu.

21. Pohled na vstup do baziliky.

Po stranách jsou vidět žulové sloupky s floristickými a geometrickými tvary.

**22. Podoby dvou nejdůležitějších „osobností“,
které ovlivnily osud kláštera. Vlevo opat Kuno, vpravo svatý Benedikt.**

23. Opat Kuno.

24. Benedikt z Nurzie.

25. Severní portálová představa .

26. Osmidílná křížová klenba v severní portálové pedsíni.

27. Zaklenutí závěru presbytáře.

28. Zaklenutí chóru.

29. Osmidílná klenba v hlavní lodi baziliky svatého Prokopa.

30. část baziliky s prostorem pro lid.

31. Mnišský chór, v zadní části se nachází kněžiště .

32. Presbytář baziliky, v pozadí za archou jsou vidět dvě rozety.

33. Síťová klenba s gotizujícími prvky.

34. Věž baziliky.

Dle teorií se torza p vodní(ch) v žev ží) nachází pod nov zbudovanými a barokizovanými v žemi baziliky.

35. Kazatelna v hlavní lodi baziliky.

36. Lev v závěru (u paty) kazatelny.

37. Symboly čtyř evangelistů na tle kazatelny.

38. Symbol lilie na stříšce kazatelny.

39. Socha Ježíše Krista nad stříškou kazatelny.

40. Ozdobné zakončení kazatelny.

41. Erb na pěpážce.

42. Oratoř v bazilice.

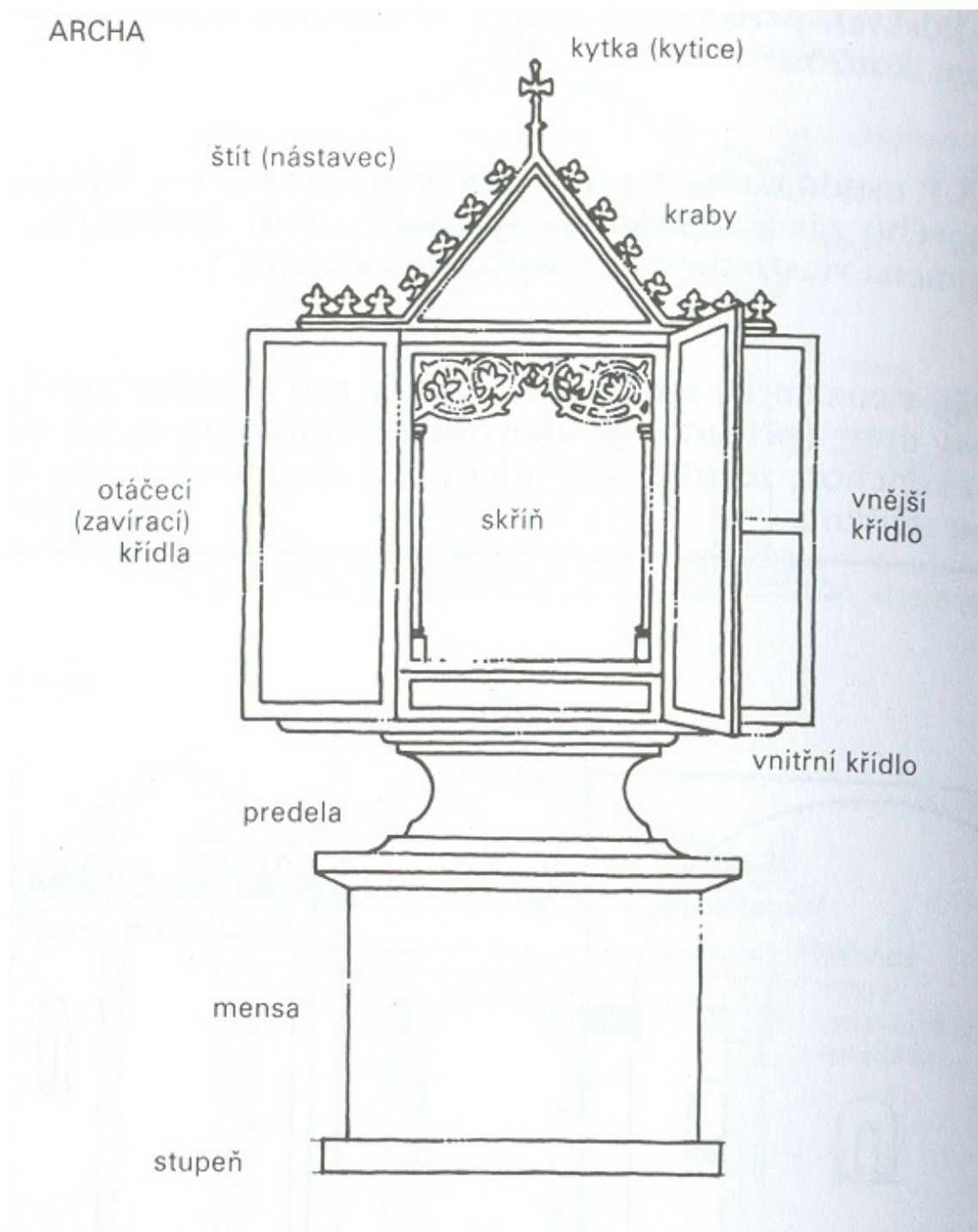
V této oratoři sedávali na modlitbách majitelé zámku až do roku 1948.

43. Hlavní oltář baziliky svatého Prokopa v Třebíči.

44. Obecný náčrt archy-křídlového oltáře.

převzato z Herout, J., *Slabikář návštěvnických památek*, 1998, s. 14.

45. Socha Metod je na hlavním oltáři.

45. Socha Konstantina (Cyrila) na hlavním oltáři.

47. Modlitba Páně ve staroslověnské na hlavním oltáři baziliky.

48. Baldachýn nad hlavou sochy sv. Prokopa.

49. Kristus v podobě vládce světa.

50. Andělé vedle socha Krista - Vládce světa.

51. Po stranách se nacházejí obrazy ze života svatého Prokopa.

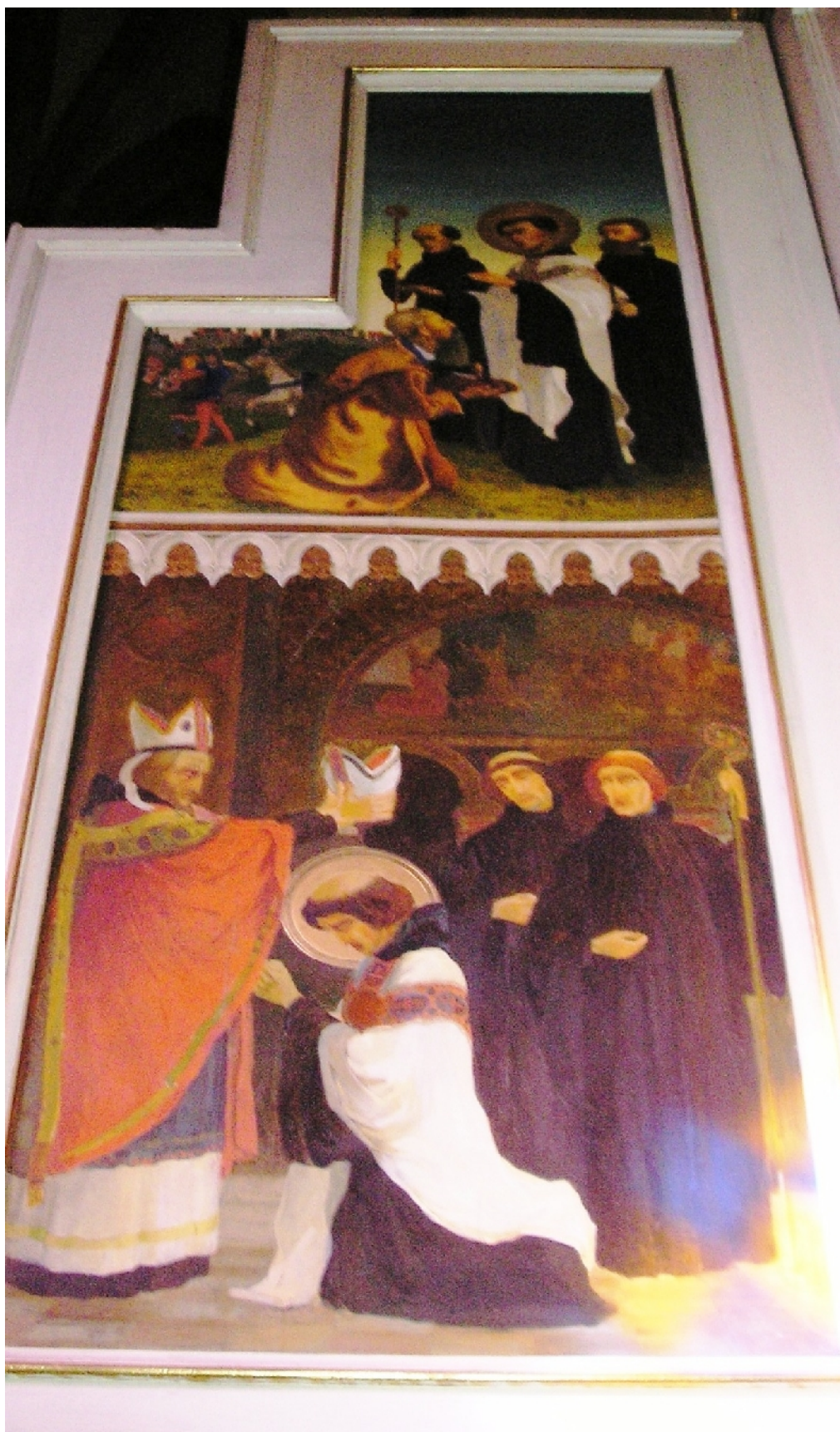
52. Mnich s brýlemi na křídle hlavního oltáře.

53. Výjev z deskového oltáře (pravá strana).

54. Levé vnitřní křídlo oltáře.

55. Vnitřní křídlo oltáře - pravá strana.

56. Ozdobné sloupky za apsidou.

57. Maskaron na sloupku v apsidě .

58. Floristický motiv na sloupku v apsidě .

59. Rozety v bazilice.

60. Rozeta katedrály v Chartres.

61. Opatská kaple.

62. Klenba opatské kaple.

63. Postava Krista v opatské kapli.

64. Výjevy ze života Svatého evangelisty Jana.

65. Trpaslíci v galerii.

66. Klenba krypty.

67. Symbol Fleur-de-lys v kryptu baziliky.

68. Pevná malba v kryptě baziliky.

69. Beránek Boží, jedna z mnoha podobností Syna Božího.

